

Poštšina plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET

Izbruh Etne

Tedenska revija

Štev. 21.

Ljubljana, dne 23. novembra 1928.

Leto II.

Knjiga 4

F. M. Dostojevski)

VELIKI INKVIZITOR

Poglavje iz romana »Bratje Karamazovi«

(Dalje)

Odloči tedaj sam, kdo je imel prav: Ti ali on, ki Te je takrat izpraševal? Spomni se prvega vprašanja; čeprav ne doslovno, je njegov zmisel vendar tale: Ti hočeš iti v svet in se odpravljaj z golimi rokami, z nekakšnim obetom svobode, ki ga oni v svoji prostodušnosti in prirojeni nevrednosti niti ne morejo razumeti, ampak se ga boje in plašijo — zakaj človeku in človeški družbi ni bilo nikoli nič neznosnejšega od svobode! Toda — vidiš li to kačenje v tej goli, razbeljeni puščavi? Izpremeni ga v kruhe in človeštvo bo udrlo za Teboj kakor čreda, hvaležno in poslušno, čeprav bo neprestano trepetalo, da ne bi odtegnil Svoje roke od njega in ne bi bilo konec Tvojega kruha. Toda Ti nisi hotel vzeti človeštvu svobode in si zavrnil ponudbo, zakaj kakšna svoboda je to, si dejal sam pri sebi, če je poslušnost kupljena s kruhom? Oporekel si, da človek ne živi samo od kruha. Ali pa veš, da bo baš v ime tega zemeljskega kruha nekoč vstal zoper Tebe duh zemlje in se boril s Teboj in Te premagal in bodo šli vsi za njim, ključo: Kdo je podoben tej zveri, ki nam je dala ogenj z neba! Ali veš, da bo čez nekaj stoletij človeštvo proglasilo, da zločina ni in po tem takem tudi ne greha, ampak da so samo — gladni. Nahrani jih, potlej šele zahtevaj od njih krepostil — Tako bodo napisali na zastavo, ki jo bodo dvignili zoper Tebe in ki bo razrušila Tvoj hram. Namestu Tvojega hrampa se bo dvignila nova zgradba, dvignil se bo strašni babilonski stolp, in dasi tudi ta ne bo dozidan kakor ni bil prejšnji, vendar bi se bil Ti lahko ognil tega novega stolpa in skrajšal trpljenje ljudi za tisoč let — zakaj k nam pridejo vendarle, čeprav se bodo prej tisoč let mučili s svojim stolpom! Takrat nas bodo spet poiskali pod zemljo, skrivajoče se v katakombah (zakaj spet bomo preganjani in mučeni), našli nas bodo in vpili k nam: 'Nahrinite nas, zakaj oni, ki so nam obetali ogenj z neba, ga niso dali.' In tedaj bomo mi dogradili njihov stolp, zakaj

dogradil ga bo tisti, ki jim bo dal jesti, a jesti jim bomo dali samo mi, v Tvoje ime, in zlagali se bomo, da jih hranimo v Tvojem imenu. O, nikoli, nikoli se ne bodo nasitili brez nas! Nobena učenost jim ne bo dala kruha, dokler bodo svobodni, a konec bo ta, da prinese svojo svobodo k našim nogam in nam poreko: 'Rajši nas zaslužnjite, samo da nas nasitite.' Sami bodo nazadnje razumeli, da si svobode in zadostnega zemeljskega kruha za vsakogar ni moči misliti obenem, zakaj nikoli, nikoli ne bodo umeli deliti med seboj! Uverili se bodo tudi, da nikoli ne morejo biti svobodni, zato ker so šibki, pregrešni, ničevni in uporni. Ti si jim obetal nebeški kruh, ali, spet Ti pravim, kako naj se nebeški kruh v očeh šibkega, vekomaj grešnega in vekomaj nizkotnega človeškega rodu primerja z zemeljskim? In če pojdejo za Teboj v ime nebeškega kruha tisoči in deset tisoči, kaj bo z milijoni in deset tisoči milijonov bitij, ki ne bodo zmožna, da bi zaradi nebeškega prezirala zemeljski kruh? Ali so Ti dragi samo deset tisoči velikih in močnih, ostali milijoni, nešteti, 'akor pesek na dnu morja, milijoni šibkih, ki Te pa ljubijo, pa naj bodo samo gradivo za velike in močne? Ne, nam so dragi tudi slabi. Grešni so in uporni, toda na koncu koncev bodo tudi oni postali poslušni. Občudovali nas bodo in nas imeli za bogove, zato, ker smo jim stopili na čelo in smo pristali na to, da prenašamo svobodo, ki so se je oni ustrašili, in jim gospodujemo — tako strašna se jim bo nazadnje že zdela svoboda! Toda mi jim porečemo, da smo poslušni Tebi in gospodujemo v Tvoje ime. Spet jih bomo prevarili, zakaj Tebe ne bomo več pustili k sebi. Prav ta prevara bo tudi naše trpljenje, ker bomo primorani lagati. Evo, to je pomenilo tisto prvo vprašanje v puščavi, in to si zavrgel v ime svobode, ki si jo postavil nad vse. Toda v tem vprašanju je bila zapopadena velika skrivnost tega sveta. Če bi bil pristal in sprejel 'kruhe', bi bil ustregel vse obče in vekovečni skrbi in muki člove-

kovi, tako poedinega bitja kakor vsega človeštva skupaj — to je: Komu naj se poklonimo? Ni je za človeka bolj neprestane in mučne skrbi od te, če ostane svoboden pa mora čim prej je poiskati tistega, kateremu naj se pokloni. Toda človek išče, da bi se poklonil nečemu, kar je že neoporečno, tako neoporečno, da bi vsi ljudje hkratu pristali na vseobčo poklonitev. Zakaj skrb teh klavrnih bitij ni samo v tem, da bi našli nekaj, čemur naj bi se poklonil jaz ali kdo drugi, ampak v tem, da bi našli nekaj, v kar bi mogli vsi verovati in čemur bi se vsi pokloniti — vsekako vsi hkratu. Prav ta potreba po *vsesplošnosti* poklonitve je največja muka slehernega človeka posebej in vsega človeštva od začetka stoletij. Zaradi vseobče poklonitve so z mečem pokončavali drug drugega. Ustvarjali so si bogove in klicali drug drugemu: „Zavržite svoje bogove in pridite se poklonit našim, če ne, smrt vam in vašim bogovom!“ In tako bo do konca sveta, še tedaj, ko bogov ne bo več na svetu: to nič ne de, padali bodo na kolena pred maliki. Poznal si to osnovno skrivnost človeške prirode, saj ni mogoče, da je ne bi poznal; a Ti si zavrzel edini absolutni prapor, ki se Ti je ponujal, da pripraviš vse do nesporne poklonitve pred Teboj — prapor zemeljskega kruha — zavrzel si ga v ime svobode in nebeškega kruha. A glej, kaj si storil dalje — in vse spet v ime svobode. Pravim Ti, da je za človeka ni bolj mučne skrbi kakor najti tistega, kateremu bi čim preje predal dar svobode, s katerim se to nesrečno bitje rodi. Toda svobodi ljudje more gospodovati samo tisti, ki pomiri njih vest. S kruhom se Ti je ponujal neoporečen prapor: Ti daš človeku kruha in človek se Ti pokloni, zakaj nič ni bolj neoporečno od kruha; toda če v istem trenutku kdorkoli obvlada njegovo vest mimo Tebe — o, tedaj bo celo zavrzel Tvoj kruh in bo šel za onim, ki je premamil njegovo vest. V tem si imel prav. Zakaj skrivnost človeškega bitja ni v življenju samem, ampak v tem, za kaj živi. Brez trdne predstave o tem, za kaj naj živi, človek ne mara živeti in se rajši ugonobi, nego da bi ostal na zemlji pa bode si, da ga obdaš s samim kruhom. To je resnica, a kam to vodi? Namestu da bi zagospodoval svobodi ljudi, si jim jo še povečal! Mar si pozabil, da sta pokoj in celo smrt človeku dražja od svobodne izbere v spoznavanju do-

brega in zla? Nič ni za človeka tako mamljivega kakor svoboda njegove vesti, a nič ga tudi tolikanj ne muči. In, vidiš, namestu trdnih osnov za pomirjenje človeške vesti enkrat za vselej — si vzel vse, kar je nenavadnega, zagonetnega in nedoločnega, vzel si vse, čemur ljudje niso bili kos, in zato si ravnal z njimi, kakor da jih vobče ne ljubiš — Ti, ki si prišel, da bi zanje daroval življenje! Namestu da bi bil obvladal človeško svobodo, si jo pomnožil in si z njenimi mukami na veke obremenil človekovo duhovno kraljestvo. Poželel si svobodne ljubezni človekove, da bi svojevoljno šel za Teboj, premamljen in očaran po Tebi. Namestu trdnega starega zakona naj bi bil človek v bodoče s svobodnim srcem sam odločal, kaj je dobro in kaj je zlo, samo s Tvojim zgledom pred seboj, da bi ga vodil; ali res nisi pomislil, da bo naposled zavrzel in zanimal Tvoj zgled in Tvojo resnico, če bosta pritiskala nanj s tako strašnim bremenom, kakor je svoboda izbere? Ljudje bodo naposled vzklikli, da resnica ni v Tebi, zakaj nemogoče jih je bilo pustiti v hujši zmešnjavi in muki, nego si storil Ti, ko si jim ostavil toliko skrbi in nerešljivih nalog. Tako si Ti sam položil temelj razrušenju svojega lastnega kraljestva; nikogar drugega ne dolži zaradi tega. In zdaj reci, ali je bilo to tisto, kar Ti je ponujal duh? Tri sile so, edine tri sile na zemlji, ki morejo za vselej premagati in omamiti vest teh šibkih upornikov v njihovo lastno srečo. Te sile so: čudež, skrivnost in avtoriteta. Ti si zavrzel vse troje in si dal sam zgled za to. Ko Te je strašni in vsemodri duh postavil na vrh hrama in Ti je rekel: „Če hočeš spoznati, ali si božji Sin, vrzi se dol, zakaj o Njem je rečeno, da Ga bodo angeli prestregli in ponesli in ne bo pal in se ne bo udaril, in tedaj boš spoznal, ali si božji Sin, in boš dokazal, kolikšna je Tvoja vera v Tvoje ga očeta! Čul si to ponudbo in si jo zavrzel, nisi se vdal in se nisi vrgel nizdol. O, gotovo da, ravnal si v tem primeru ponosno in krasno, kakor Bog: toda ljudje, ta šibki, uporni rod — ali so to bogovi? O, Ti si takrat dobro vedel, da bi, če bi napravil le korak, le gib, da se vržeš nizdol, s tem samim že izkušal Gospoda ter izgubil vso vero Vanj, in bi se razbil na zemlji, ki si jo prišel odrešiti, in da bi se razveselil umni duh, ki Te je izkušal. Toda, ponavljam, koliko je takih, kakršni si

Ti? In mar si mogel le za minuto dopustiti, da bodo tudi ljudje kos taki izkušnjava? Ali je človeška priroda tako ustvarjena, da bi mogla zavrniti čudež in se v tako strašnih trenutkih življenja, v trenutkih svojih najstrašnejših osnovnih in mučnih duševnih vprašanj nasloniti samo na svobodno odločitev srca? O, Ti si vedel, da bo Tvoje dejanje opravljeno v knjigah in bo doseglo globino vekov in skrajne meje zemlje, in si se nadejal, da bo, hodeč za Tvojim zgledom, tudi človek ostal pri Bogu in čudeža ne bo potreboval. A vedel nisi, da bo človek, kakor hitro zavrže čudež, zavrget tudi Boga, zakaj človek ne išče toliko Boga, kolikor čudežev. In ker človek ni zmožen ostati brez čudeža, si bo nastvaril novih čudežev, sam svojih, in se bo klanjal šarlatanskemu čudežu in babjemu vražarstvu, pa naj bo stokrat upornik, krivo verec in brezbožnik. Ti nisi stopil s križa, ko so Te z vpitjem dražili in zasmehovali: „Stopi s križa in verovali bomo, da si Ti.“ Nisi stopil, zato, ker vendarle nisi hotel s čudežem zaslužiti človeka in si hrepenel po svobodi ni verj, ne pa po veri v čudeže. Svobodne vere si bil žejen, ne suženjskih izbruhov nevoljnikovega vzhičenja pred mogoto, ki bi ga enkrat za vselej navdala z grozo. A tudi tu si sodil o ljudeh previsoko, zakaj ljudje so robovi, o tem ni dvoma, čeprav so ustvarjeni uporniki. Ozri se in sodi, zdaj, ko je minulo petnajst stoletij, pojdi in jih poglej: koga si dvignil do Sebe? Kolnem se Ti, človek je šibkejši in nizkotnejši, nego si mislil o njem! Ali more, ali more tudi on izpolniti isto kakor Ti? Čeprav ga tolikanj spoštuješ, si vendar ravnal, kakor da se Ti je prestal smiliti, zakaj preveč si zahteval od njega — Ti, ki si ga bil vzljudil bolj od samega Sebe! Da si ga manj spoštoval, bi bil tudi manj zahteval od njega in to bi bilo bližje ljubezni, ker bi bilo zanj manjše breme. Slab je in podel. Kaj de, da se zdaj povsod upira zoper našo oblast in se ponaša s tem, da se upira? To je otroški, šolarski napuh. To so majhni otroci, ki so se uprli v razredu in so spodili učitelja iz sobe. A tudi otroškega navdušenja bo kedaj konec in drago jih bo stal. Porušili bodo hrame in preplavili zemljo s krvjo. Toda naposled bodo nesposobni otroci spoznali, da so, čeprav uporniki, v svojem uporništvu vendarle onemogli, prešibki, da bi prenesli svoj lastni upor. Topeč se v svojih ne-

umnih solzah, se bodo naposled osvetili, da se je hotel tisti, ki jih je ustvaril upornike, nedvomno ponorčevati iz njih. Tako poreko v obupu in njih besede bodo bogokletstvo, ki jih bo storilo še nesrečnejše, zakaj človeška priroda ne prenese bogokletstva in se na koncu koncev vselej sama kaznuje zanj. In tako, vidiš, so zdaj nemir, zmeda in nesreča delež ljudi, po tem, ko si Ti toliko pretrpel za njihovo svobodo! Tvoj veliki prerok govori v prividih in prispodobah, da je videl vse, ki bodo deležni prvega vstajenja, in da jih je bilo iz vsakega kolena po dvanajst tisoč. Toda če jih je bilo toliko, tedaj tudi oni nekako niso bili ljudje, ampak bogovi. Oni so nosili Tvoj križ, pretrpeli so desetletja gladovanja in nagote v puščavi, hraneč se s kobilicami in koreninami, in Ti, kakopak, lahko s ponosom pokažeš na te otroke svobode, svobodne ljubezni, svobodne in krasne žrtve njihove v Tvoje ime. Toda imej na umu, da je bilo njih vseh samo nekaj tisoč in še to bogov — a ostali? In kaj so zakrivilili ostali šibki ljudje, da niso mogli toliko prenesti kakor močni? Kaj je zakrivila šibka duša, da nima kam spraviti vase toli strašnih darov? Ali si mar res prišel samo k izvoljenim in zaradi izvoljenih? Če je pa tako, tedaj je tu skrivnost in mi je ne moremo razumeti. In če je skrivnost, tedaj smo imeli prav, ko smo oznanjali skrivnost in jih učili, da tisto, kar je važno, ni svobodna odločitev njihovih src niti ne ljubezen, ampak skrivnost, kateri se morajo slepo pokoriti, tudi če se njih vest upira. Tako smo tudi storili. Popravili smo Tvoje veliko dejanje in ga postavili na čudež, skrivnost in avtoriteto. In ljudje so se razveselili, da smo jih spet vodili kakor čredo in da je bil njihovim srcem vendar že odvzet strašni dar, ki jim je bil prinesel toliko muk. Ali smo imeli prav, ko smo tako učili in delali, povej? Ali mar nismo ljubili človeštva, ko smo toli ponižno spoznali njegovo onemoglost ter mu z ljubeznijo olajšali breme in dovolili njegovi šibki naturi, da sme grešiti, čeprav samo z našim dovoljenjem? Zakaj si nas zdaj prišel motit? In zakaj me gledaš tako molče in presunljivo s svojimi krotkimi očmi? Razsrdi se, jaz nočem Tvoje ljubezni, ker Te tudi sam ne ljubim. In kaj naj bi skrival pred Teboj? Ali mar ne vem, s kom govorim? To, kar Ti imam povedati, Ti je vse že zna-

no, saj čitam v Tvojih očeh. Kako naj jaz skrijem našo skrivnost pred Teboj? Morda jo hočeš slišati prav iz mojih ust. Poslušaj tedaj: mi nismo s Teboj, ampak z *njim*, evo Ti naše skrivnosti! Že davno nismo s Teboj, ampak z *njim*, že osem stoletij. Na tanko osem sto let je tega, kar smo vzeli od njega tisto, kar si Ti z nejevoljo odbil, tisti poslednji dar, ki Ti ga je ponudil, ko Ti je kazal vsa kraljestva zemlje; vzeli smo od njega Rim in Cezarjev meč ter proglasili samo sebe za vladarje zemlje, za edine vladarje, čeprav se nam do današnjega dne še ni posrečilo, da bi bili povsem dokončali svoje delo. A kdo je kriv tega? O, to delo je doslej šele pričeto, a pričeto je. Dolgo bo še treba čakati njegovega zaključka in mnogo bo še pretrpela zemlja, toda dosegli bomo svoj cilj, postali bomo cezarji in tedaj bomo jeli misliti na srečo vesoljnega človeštva. Sicer bi bil pa Ti tudi takrat še lahko sprejel Cezarjev meč. Zakaj si zavrnil ta poslednji dar? S tem, da bi bil sprejel ta tretji svet mogočnega duha, bi bil izpolnil vse, česar išče človek na zemlji, to je: on bi vedel, komu naj se pokloni, komu naj preda svojo vest in kako naj se vendar že vsi združijo v složno in eno-dušno vseobče mravljishče, zakaj potreba po vesoljnem zedinjenju je tretja in poslednja muka ljudi. Človeštvo je v svoji celoti vselej stremelo po tem, da si za vsako ceno uredi življenje na vesoljnih osnovah. Mnogo je bilo velikih narodov z veliko zgodovino, toda čim višji so bili ti narodi, tem nesrečnejši so bili, ker so silnejše od drugih čutili potrebo po vseobčem zedinjenju ljudi. Veliki zavojevalci, Timurji in Džingis-kani, so kakor vihar zleteli preko zemlje, trudeč se, da bi osvojili vesoljstvo, a tudi oni so — čeprav nezavedoma — izrazili samo prav tisto veliko potrebo človeštva po vesoljnem in vseobčem edinstvu. Da si srečel svet in Cezarjev bagreni plašč, bi bil osnoval vsezemeljsko carstvo in dal vsej zemlji mir. Zakaj kdo naj vladal ljudem, ako ne tisti, ki gospoduje njihovi vesti in drže v rokah njihov kruh? Zato smo mi tudi vzeli Cezarjev meč in smo s tem seveda zavrgli Tebe in krenili za *njim*. O, še bodo mislila stoletja samopašnosti svobodnega uma, njihove vede in ljudožerstva, zakaj gradnja babilonskega stolpa, ki se je pričela brez nas, se bo končala v ljudožerstvu. Ali tedaj se bo tudi

zver priplazila k nam in nam bo lizala noge in jih oblivala s krvavimi solzami iz svojih oči. Mi pa bomo zajahali zver in dvignili čašo in na njej bo zapisano: „Skrivnost! A tedaj in šele tedaj se prične za ljudi kraljestvo miru in sreče. Ti se ponašaš s svojimi izvoljenci. Toda ti imaš samo izvoljence, mi pa bomo umirili vse. In če bi bilo samo to: kako mnogi izmed teh izvoljencev, izmed teh močnih, ki bi lahko postali izvoljenci, so se naposled utrudili ob čakanju nate in so ponesli in še poneso moči svojega duha in ogenj svojega srca na drugo njivo — in konec bo ta, da vzdignejo svoj svobodni prapor prav zoper Tebe. A Ti si sam razvil ta prapor. Pri nas bodo vsi srečni in se ne bodo več upirali ne pokončavali drug drugega, kakor delajo vsepovsod v Tvoji svobodi. O, mi jih bomo uverili, da bodo šele tedaj res svobodni, kadar se zaradi nas odreko svoje svobode in nam postanejo pokorni. Kaj meniš, ali bomo imeli prav, ali bomo lagali? Oni se bodo sami uverili, da imamo prav, zakaj spomnili se bodo, v kako strahotno robstvo in zmedo jih je pripravljala Tvoja svoboda. Svoboda, svobodni um in veda jih bodo zaveli v take soteske in jih postavili pred taka čudesa in nerazrešne skrivnosti, da bodo nekateri izmed njih, nepokorneži in divjaki, pokončali sami sebe, drugi, šibki nepokorneži, pokončali drug drugega, tretji, ki ostanejo, slabotni in nesrečni, pa prilezli k našim nogam in zavpili k nam: „Da, imeli ste prav, vi edini ste imeli v lasti Njegovo skrivnost, in mi se vračamo k vam, da nas rešite nas same.“ Ko bodo od nas sprejemali kruh, bodo seveda jasno videli, da jim jemljemo njihov kruh, ki ga pridelujejo s svojimi lastnimi rokami, in jim ga nato delimo brez vsakega čudeža; videli bodo, da nismo izpremenili karmenja v kruhe, toda resnično, bolj nego kruha samega bodo veseli tega, da ga dobivajo iz naših rok! Zakaj predbro bodo pomnili, da se jim je preje, ko še ni bilo nas, kruh, ki so ga pridelali, v rokah izpreminjal v karmenje, ko pa so se vrnili k nam, se je samo kamenje izpremenilo v kruh. Dobro, predbro bodo umeli ceniti, kaj pomeni za človeka, če se enkrat za vselej podredi! In dokler ljudje ne spoznajo tega, bodo nesrečni. Kdo je največ potuhoval temu nespoznanju, povej? Kdo je razkropil čredo in jo razpršil po neznanih stezah? Toda

čređa se bo iznova zbrala in se bo spet pokoravala, to pot že enkrat za vselej. Tedaj jim bomo dali tiho, ponižno srečo slabotnih bitij, kot kakršna so ustvarjeni. O, mi jih bomo naposled uverili, da ne smejo biti ponosni, zakaj Ti si jih povzdignil in si jih s tem naučil ponosa; dokažemo jim, da so slabotni, da so samo bedni otroci, a da je otroška sreča slajša od vsake. Postali bodo boječi in bodo jeli gledati na nas in se v strahu stiskati k nam kakor piščeta h kokljji. Čudili se bodo in se grozili nad nami in se ponášali s tem, da smo tako mogočni in tako umni, da smo mogli ukrotiti tako divjo tisočmilijsko čredo. Oslabeli bodo trepetali pred našim gnevom, njih um bo postal plašen, njih oči solzive kakor oči otrok in žensk, a prav tako izlahka bodo na naš migljaj prehajali k veselju in smehu, k svetli radosti in srečni otroški pesmici. Da, prisilili jih bomo, da bodo delali, toda v svobodnih urah jim bomo uredili življenje kakor otroško igro, z otroškimi pesmimi, zbori in nedolžnimi plesi. O, jim bomo dovolili tudi greh, ko so tako slabotni in šibki, in oni nas bodo ljubili kakor otroci, zato, ker jim dovoljujemo grešiti. Porečemo jim, da bo vsak greh odpuščen, ako bo storjen z našim dovoljenjem; grešiti pa da jim dovoljujemo zato, ker jih ljubimo, in kazni za te grehe da vzamemo nase, če treba. In vzeli jo bomo nase, oni na nas bodo obževali kot dobrotnike, ki nosijo pred Bogom krivdo za njihove grehe. In nikakih skrivnosti ne bodo imeli pred nami. Mi jim bomo dovoljevali ali prepovedovali živeti z njihovimi ženami in ljubicami, imeti otroke ali ne imeti jih — vse v razmerju z njihovo poslušnostjo — in oni se nam bodo z radostjo in veseljem pokorili. Najbolj mučne skrivnosti svoje vesti — vse, nam bodo prinesli, in mi bomo odločili o vsem, in oni bodo z radostjo verjeli naši odločitvi, ker jih bo reševala velike skrbi in strašnih muk, katere jim zdaj povzroča osebna, svobodna odločitev. In vsi bodo srečni, vsi milijoni bitij razen tistih sto tisoč, ki jim bodo vladali Zakaj samo mi, ki hranimo skrivnost, samo mi bomo nesrečni. Na tisoče milijonov bo srečnih otrok in stotisoč trpinov, ki so vzeli nase prokletstvo, da ločijo dobro od zlega. Tiho bodo umirali tiho ugašali v Tvoje ime in onkraj groba bodo našli samo smrt. Toda mi bomo hranili

skrivnost in jih bomo v njihovo srečo mamili z večnim, nebeškim plačilom. Zakaj če bi tudi kaj bilo na onem svetu, gotovo ne bi bilo za take, kakor so oni. Govore in prerokujejo, da boš prišel in iznova zmagal, da boš prišel s svojimi izvoljenci, svojimi ponosni mi in mogočnimi, toda mi porečemo, da so oni rešili samo sebe, mi pa smo rešili vse. Pravijo, da bo osramočena nečistnica, ki bo sedela na zveri in držala v svojih rokah skrivnost, da se bodo slabotni iznova uprli in bodo raztrgali njen bagreni plašč ter razgalili njeno 'ostudno' telo. A tistikrat se vzdignem jaz in Ti pokažem tisoče milijonov srečnih otrok, ki niso poznali greha. In mi, ki smo zaradi njihove sreče vzeli njih grehe nase, bomo stopili pred Te in porečemo: 'Sodi nas, če moreš in če se upaš.' Vedi, da se Te ne bojim. Vedi da sem bil tudi jaz v puščavi, da sem se tudi jaz hranil s koblicami in koreninami; tudi jaz sem blagoslavljal svobodo, s katero si Ti blagoslovil ljudi, in tudi jaz sem se pripravljaj, da bi stopil v število Tvojih izvoljencev, v število mogočnih in močnih, ter koprnel po tem, da ga 'dopolnim'. Toda osvestil sem se in nisem hotel več služiti brezumju. Vrnil sem se in se pridružil zboru njih, ki so *popravili Tvoje dejanje*. Ločil sem se od ponosnih in sem se vrnil k ponižnim zaradi sreče teh ponižnih. To, kar Ti pravim, se bo izpolnilo in naše kraljestvo se bo ustanovilo. Ponovim Ti, že jutri boš videl to poslušno čredo, ki bo planila na moj prvi mig in jela prigrehati žareče oglje k Tvoji grmadi, na kateri Te bom sežgal za to, ker si nas prišel motiti. Zakaj če je bil kdaj kedo, ki je bolj od vseh zaslužil našo grmado, tedaj si to Ti. Jutri Te sežgem. Dixi."

(Dalje prihodnjič)

Najvišji slap na svetu

V glasilu društva »Société des Etudes océaniques« opisuje ruski učenjak Konstantin Izrastov divni sopot, ki ga ima francoski otok Haka v Nuku-Hivi. Po njegovem mnenju je to najvišji vodopad na zemlji. Po dosedanjih računih dosega namreč 350 metrov. V znanstvenem pogledu je nukuhivski šum še nepoznan. Doslej se je trdilo, da tvori največje slapove reka Zambezi v Južni Afriki. Vendar merilo te sopotnice samo 343 čevljev. Novo svetovno čudo stoji na levi strani doline Hakani okoli pet km od morja.

Dr. Franjo Rački

Ob stoletnici rojstva velikega hrvatskega zgodovinarja

«Sad se treba trajno i iskreno pomiriti sa Srbima.»

Te zadnje politične besede Račkega so danes — ko praznuje hrvatski narod skupno s Srbi in Slovenci stoletnico njegovega rojstva — aktualnejše nego so bile ob njegovi smrti pred 34 leti.

DR. FRANJO RAČKI

Slučaj ali ironija usode je hotela, da se izvršuje oporoka Račkega ne v avstro-ogrski monarhiji, ampak v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Ni naš namen govoriti posebej o političnem delovanju Račkega, toda morali smo omeniti to, ker bo hrvatski narod brezdomno proslavil njegovo stoletnico predvsem politično.

Dr. Franjo Rački se je rodil 25. novembra 1828 v Fužinah, (ki so proslavile njegovo stoletnico že 29. julija z odkritjem spominske plošče, ki jo je izdelal profesor Rudolf Valdec). Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju, gimnazijo pa na Reki in v Varaždinu. Izbral si je duhovniški poklic ter je stopil v senjsko bogoslovnico baš v času, ko je ban Jelačić napovedal vojno Madžarom. Ker je bil odličen dijak, ga je poslal njegov škof Ožegović v bogoslovnico na Dunaj. Za popotnico je dobil priporočilno pismo na dvornega kaplana Josipa Jurija Strossmayerja.

Tako sta se spoznala oba duševna velikana.

Na Dunaju se je naučil Rački poleg francoščine tudi ruskega, češkega in poljskega jezika. Mimogrede se je bavil tudi z zgodovino. Po končanem bogoslovnem študiju se je vrnil kot duhovnik v Senj, kjer je na škofovo željo pričel poučevati na tamošnji gimnaziji matematiko in fiziko. Ker bi bil moral iz teh predmetov napraviti profesorski izpit, je odšel na Dunaj, toda kmalu se je vrnil v Fužine, ker ni čutil v sebi dovolj talenta za te discipline. L. 1855. je bil na Dunaju promoviran za doktorja bogoslovja.

Rački se je tedaj najbolj zanimal za sveta brata Cirila in Metoda ter je svoje zadevne študije priobčeval v «Kato-liškem listu», kjer ga je spoznal oče modernega hrvatskega zgodovinarja Ivan Kukuljević, ki ga je pozval k sodelovanju v «Arhivu». Škof Ožegović je imenoval Račkega za profesorja kanonskega prava in cerkvene zgodovine v senjski bogoslovnici, toda Kukuljević je dosegel s pomočjo biskupa Strossmayerja njegovo imenovanje kanonikom (l. 1857.). Rački je nato odpotoval v Rim, kjer je po tamošnjih arhivih zbiral gradivo za hrvatsko zgodovino. Marljivo je proučeval paleografijo in diplomatiko vse do l. 1860. V tej dobi je nastalo njegovo prvo večje delo «Vijek i djelovanje, sv. Cirila i Metoda slovnijskih apostolov». Njemu je sledilo «Sloviensko pismo», v katerem je dokazoval, da sv. Ciril ni izumil cirilice temveč glagolico, ki je starejša od cirilice.

V tem času je bil izvoljen za poslanca v hrvatskem saboru, kjer so bila baš tedaj na dnevnem redu državnoopravna in zgodovinska vprašanja. Znani zborni čl. 42 o odnošajih z Madžarsko je delo Račkega.

L. 1864. in 1865. je izšla v «Književniku», ki ga je urejeval skupno z Jagićem in Torbarjem, njegova prva kritična razprava «Ocena starih izvora za hrvatsku i srbsku povjest». Leto 1865. je bilo za Hrvatsko posebno važno. Takrat sta hrvatski sabor in madžarska zbornica izvolili vsak svoj odbor, ki sta imela staviti pogoje za sporazum

med obema kraljevinama. Dr. Rački je bil na svojem mestu ter je napisal znamenito delo o Reki, ki je izšlo tudi v nemščini.

Ko se je svečano otvorila (že l. 1860 ustanovljena) Jugoslavenska akademija znanosti in umetnosti (l. 1867.), je bil Rački njen prvi predsednik. To čast, ki je pomenila zanj trdo, intenzivno znanstveno delo, je užival polnih 20 let, dokler ni grof Khuen-Hedervary (l. 1885) preprečil njegovega sedmega imenovanja, ki je bilo vedno odvisno od kralja. Rački ni bil namreč samo velik Hrvat, ampak tudi velik Južni Slovan in Slovan vobče ter je kot tak potoval tudi v Rusijo, s čimer se je za vedno zameril Budimpešti in Dunaju. Ker je bil iskren borec za duševno zedinjenje Južnih Slovanov, je želel, da bi tudi Srbi sprejeli Jugoslavensko akademijo kot skupno žarišče južnoslovanskega kulturnega življenja, kar pa so Srbi odbili. Leto dni pred svojo smrtjo je moral ugotoviti, da je uresničenje njegovega ideala še zelo daleč.

Dr. Rački ni bil samo duša Jugoslavenske akademije, ki je navezal stike z vsemi evropskimi, predvsem slovanskimi akademijami, ampak je tudi marljivo pisal svoja zgodovinska dela, ki jih je izdajala Akademija. Med najvažnejšimi so: «Pokret na slavenskom ju-

gu koncem 14. i početkom 15. vijeka». (Ta razprava je pobudila Avg. Senoa, da je napisal svojo «Kletvo».) Nadaljevanje te razprave so «Bogomilji i Patarenji» (zgodovina Bosne). Za 500 letnico je napisal «Boj na Kosovu». Za Hrvate so najvažnejša njegova dela o hrvatskih narodnih vladarjih: «Kad i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu», «Borba južnih Slavena za državnu neovisnost», «Hrvatska dvorska kancelarija i njene isprave za vladavine narodne dinastije», «Hrvatska prije XII. vijeka glede na zemljišni opseg i narod», «Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. vijeka». Kot sedmi zvezek izdanja Jugoslavenske akademije «Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium» je izdal «Documenta historiae Croatiae periodem antiquam illustrantia», ki so priročna knjiga za vsakega hrvatskega zgodovinarja. Poleg tega je priobčeval Rački svoja dela v Matici Hrvatski, Vijencu in drugod.

Ta kratek prikaz osvetljuje dovolj življenje in delovanje najmočnejše hrvatske znanstvene osebnosti svoje dobe. Spomin Račkega, ki je iskreno deloval za duševno zedinjenje Južnih Slovanov, naj bi pripomogel k trajnemu vsestranskemu sporazumu med brati.

Anton Sovre

Rimske starine v Ptuj

Pramati današnjemu Ptujju je bila keltska naselbina, ki je nastala kakih 350 let pr. Kr. na ozemlju vasi Hajdine, ležeče ob desnem bregu Drave, 2 km zapadno od mesta. Življenje in razvoj prvotnega selišča ogrinja tema; edina priča o njem je nekaj bore izkopin. Svitati se počne šele tik pred začetkom krščanske ere, ko je gladni rimski imperializem pogoltnil tudi naše kraje. Za osvojevalnih vojnihi operacij kašniega cesarja Tiberija l. 15.—9. je dobila Poetovio — tako je bilo kraju ime — nemara stalno taborišče; okoli njega so si postavili rimski branjevci, obrtniki in veterani preproste lesene domove ter se stinili z domačim keltsko-pannonskim občestvom v skupno naselbino, ki je bila zametek poznejšemu živahnemu provincialnemu mestu. V zgodovini čitamo prvič o Ptujju pri Tacitu, ki pripo-

veduje, da je imela l. 69. po Kr. trinajsta legija s priimkom Gemina le-tu svoj zimovnik, da so se zbrali pri njej poveljniki obdonavskih posadek na znamenito vojno posvetovanje — *Poetovionem in hiberna tertiae decumae legionis convenerant* —, kjer so sklenili ponuditi svoj meč Vitellijeve mu tekme cu Vespasianu, dalje, da so krenili s svojimi četami iz Ptujja preko Alp v Italijo in pomagali pri Cremoni poraziti Vitelliance. Vespasianus je podelil naselbini municipalne pravice, cesar Traianus pa ji je dal ob početku 2. krščanskega stoletja uradni naziv *Colonia Ulpia Traiana Poetovio*.

Ugodna za razvoj starega Ptujja je bila njegova lega ob stočišču važnih prometnih prog. Proti severu je držala cesta iz Ptujja prav do Dunaja, proti severovzhodu do Pešte, proti zapadu

prek JUNE na Celovec, niz Dravo pa skozi Osijek v Mitrovico. Dravska pot se je cepila v Ptuj od reke v notranjost, držeč prek Trojane v Ljubljano, odtod pa skozi Oglej v Italijo. Zato je bilo v Ptuj blagovno prekladišče, izza 2. stol. pa še osrednji carinski urad za vso Pannonijo. Mesto je imelo potemtakem živahen promet. Rodovitna oko-

no, tudi nekako oblačilo, imenovano prav po mestu Ptuj.

Ob koncu 2. stol. so nastopili za Ptuj nemirni časi. Notranji razpori v rimski državi in sprotne borbe vojaških cesarjev so povzročile kretanje velikih armad po cesti, ki je vezala prek Ptuja vzhod in zapad. Barbarski sosede so zmeraj oblastneje trkali Rimcu na vra-

Fasada bivšega dominikanskega samostana v Ptuj, kjer so sedaj shranjeni rimski kameniti spomeniki.

lica ga je, kakor še danes, zalagala z naravnimi pridelki. Po prisojnih holmih Slovenskih gor in strmih rebréh haloških je že v tistih časih uspeval vinski trs. V mestu samem, se je lepo razvijala industrija in obrt. Žgali so zlasti izborno opeko, iz marmorja pa, ki so ga lomili na bližnjem Pohorju, so klesali za javne zgradbe stavbne kose, stebre, oglavja, frise itd. Kazno je, da so izdelovali tudi volneno in sukneno blago. Prosluli Diokletianov maksimalni cenovnik iz l. 301. omenja namreč med drugimi predmeti, ki jim predpisuje ce-

ta, pritiskajoč prek Donave, zlasti na Pannonijo in Norikum. V tistih časih je imela Poetovio pač preneke krati vojaške čete za neljube goste. Zadnja zgodovinska vest o Ptuj je vezana z znamenito bitko na Ptujskem polju l. 388., ko si je priporil cesar Theodosius v krvavi borbi proti usurpatorju Maximu pot v Italijo. Znano je, kako slovesno ga je sprejela od tej priliki Ljubljana.

Kar vemo o nadaljnji usodi rimske kolonije Ptuja, je zgolj sklepanje po izkopinah. Te pričajo, da je bilo mesto na pragu med 4. in 5. stol. uničeno po Go-

tih, in da so le-ti nekaj časa prebivali na njegovih ruševinah. Kaj je bilo dalje, kdo ve? Vsekakor pa je prebilo mesto tudi burno dobo ljudskega preseljevanja; še hunske kopito ga ni dočela pogazilo. Saj je bil poslednji zapadnorimski cesar Romulus Avgustulus (476) sin Ptužcanke. Seveda ni ostalo po nekdanjem cvetočem mestu drugega nego skromna naselbina in ime. Oboje je prešlo v 6. stol. v last novemu gospodarju — Slovanom.

Zanimanje za stare spomenike v Ptuju — seveda le one, kar jih je bilo ostalo nad zemljo, se je zbudilo že v 16. stol. V novejši dobi pa si je stekel za njih ohranitev posebne zasluge ptujski župnik Simon Povoden, ki je dal l. 1830. okoli cerkve raztresene kamne zbrati ter vzdati v mestni stolp. Sistematsko raziskovanje in odkopavanje pa je pričelo šele Muzejsko društvo, ustanovljeno l. 1893. Prvi veliki uspeh novega društva v zvezi z graškim deželnim muzejem je bil odkop obširnega rimskega grobišča pri Gor. Hajdini. Med nadaljnjim prekopavanjem so našli l. 1898 in 1901. dve Mithrovi svetišči, od katerih stoji eno še danes na mestu, prekrito z zaščitno zgradbo, ki ga čuva pred vremenskimi nezgodami. L. 1913. je ugotovil konservator g. Skrabar rimski most prek Drave in odkril tretji, sicer najmlajši, zato pa največji mitrej na Gor. Bregu. Tudi ta je dobil zaščitno streho. Spominski kamni in drugo v njem je nameščeno danes po večini tako, kakor je stalo odkrja; zato obiskovalcu ni težko, ustvariti si pravilno sliko o teh nekoč po vsej rimski državi tako razširjenih bogočastnih prostorih.

Mithrova religija je iranskega izvora. Prepoznana s semitsko - kaldejskimi ter grškimi elementi se je razširila v 1. stol. po Kr. tudi prek rimske države. V Ptuju so jo uvedli vojaki in cesarski sužnji ter oproščenci, ki so služili letam kot carinski upravniki. Ti so bili vobče poleg trgovcev njeni najgorenejši pripadniki in razširjevalci. Kaifi Mithras je princip svetlobe, bog nizkih in teptanih, dobronik človeštva in odrešenik ter največji zavetnik resnice, ki pomaga pravičnemu v večni borbi med dobrim in zlom, brezbožnega pa kaznuje. V njegovem občestvu ni bilo razlike stanu in rodu: bodi suženj bodi svobodnjak, vsi so bili bratje. Res je njegov dogmatski sistem razločeval sedem stopenj posvečencev, ali vstop v nje ni bil odvisen od socialnega sta-

leža, temveč le od tega, kako je ta ali oni prebil trde obredne preizkušnje. Kaj čuda torej, da se je tako, najširšim slojem ustrezajoče verstvo v močnem poletu razširilo po vsej rimski državi, in da je bilo krščanstvu nevarno tekmeč.

Mithrovi obredi so se opravliali v prirodnih votlinah ali v špiljasto obokanih podmolih, ki so bili vsaj deloma pod zemljo. To pa v spomin na Mithrovo najodličnejše dejanje za njegovega poslanstva na zemlji: zákol svetovnega bivola, ki ga je opravil Mithras po ukazu Zeusa - Ahuramazde v votlini ter izvršil stvariteljni čudež: iz bivolvega trupla se je porodil nov svet rastlinstva in živalstva, nemara tudi človek. Notranjost Mithrovih svetišč je bila tipična: poglobljena srednja ladja, na vsako plat ob podolžni steni malce vzvišen okrajec, ob sprednji steni na sredi pa oltar in nad njim obredni relief, predočujoč omenjeni bivolji zákol. Tu se je shajalo občestvo okoli 15. dne vsakega meseca k božji službi. Tedaj so osvetljevale pestro poslikano oltarno podobo olienke, ostali prostor pa plamenice. Izmed vernikov so klečali tisti, ki še niso prebili prvih obrednih preizkušenj, v pridvoru pred odprtimi vrati, posvečenci nižjih stopenj na obeh obkrajkih, višje stopnje pa v srednji ladji. V najsvetejše, t. j. prostor pred oltarjem, je smel le duhovnik, ki je bil v najvišjem činu sedmih stopenj posvečenja in je nosil pridevek oče. Tudi ostale stopnje so imele svoja imena, tako n. pr. krokar, grif, lev, vojak itd. Zanimivo je, da so prihajali verniki k obrednim daritvam maskirani, vsakdo v maski svoje stopnje, torej kot krokar, lev itd., kar je razvidno z lepo ohranjenega reliefa iz mitreja v Konjicu v Bosni. Med službo božjo se je vršilo tudi nekako obhajanje s kruhom in vinom. Ženskih Mithrovo verstvo ni sprejemalo.

Najzanimivejša arheološka posebnost iz rimskega Ptuja je Mithrovo svetišče na Gor. Bregu. Če stopiš skozi vrata, je prvo, kar ti pade v oči velika kulturna podoba na čelni steni, ki pa na žalost ni originalni relief — od tega se je ohranilo le nekaj bore drobcev —, temveč na presno slikan posnetek, ki ga je dalo Muzejsko društvo napraviti po celotno ohranjenem reliefu iz mitreja v Osterburkeni na Badenskem Mithras, mlad mož orjaške postave kleči z leve noge na hrbtu bivola, ležečega z zad-

njim koncem na tleh, ga drži z levico za nozdrvi, z desnico pa mu zasaja nož v lopatico. Proti rani se zaganja pes in vzpenja kača, da bi lokala sveto kri. V moda grize bivola škorpion, simbol Ahrimana, principa teme, ki skuša uničiti življensko silo. Bivolji rep se cepl v tri žitne klase, simbol rodovitnosti. Ob vsaki strani stojita dva mladiča, Kantes z dvignjeno, Kantopates s povešeno plamenico, simbol začetka in konca, jutra in večera, rojstva in smrti. Ta dva tvorita z Mithrom sveto mithrovsko trojico. Okrog centralne upodobitve teče okvir, sestavljen iz medaljonov, ki vsebujejo uprizoritve iz Mithrovega življenja na zemlji.

V srednji ladji stoji na raznih mestih več prav lepih kamnitih posvetilnih oltarjev z napisi, po katerih se da sklepati, da je bilo svetišče postavljeno za časa cesarja Galliena (260—268) od vojaških čet, ki so imele tedaj mimorede svojo garnizijo v Ptuj. Največji oltar je postavil poveljnik teh čet, general Aper *Deo Soli Invicto Mithrae pro salute domini nostri Gallieni pii felis invicti Augusti*, torej nezmagljivemu bogu sonca, Mithri, za blaginjo svojega cesarskega gospoda Galliena, blagega, srečnega, nepremagljivega Augusta. Poleg drugih upodobitev nosi ta oltar na desni stranici prizor, predstavljajoč Mithro kot dobrotnika človeštva, ko baš izstreljuje žejnim ljudem s puščico vodo iz skale. Pred njo kleči človek, ki streže z rokama curek, da bi se pokrepčal, drugi objema in poljublja rešitelju iz sile koleno v znamenje hvaležnosti. Prizor frapantno spominja na Mozesov vodni čudež.

Skrbno izdelan in po večini lepo ohranjen je majhen marmornat oltar, posvečen zopet Mithri za blaginjo pisarniškega ravnatelja in uradništva zgoraj omenjenih čet, t. j. dveh legij, ki sta se imenovali cesarju na čast Gallienae, namreč V. Makedonska in XIII. Gemina. Precej poetičnega čara vsebuje kamen, ki predstavlja Mithrovo rojstvo. Iz krša se poraja mali Mithras z nožem v desni, s plamenico v levi. Kantes in Kantopates vlečeta novorojenega za lehti iz skale. Na kamenju zgoraj leži udobno zleknjen bradač, gorski bog, in opazuje nenavadni prikaz pod seboj. Z leve zgoraj prihaja Viktorja; v iztegnjeni levi je držala nekoč bržda polikan venec, da bi venčala novorojenčka. Osnovatelj prizora je imel gotovo slovite predloge božanskih rojstev pred

očmi, n. pr. Aphrodito, ki jo dvigajo nimfe iz morja. Posvetilo je bilo namenjeno blaginji štabnih uradnikov že imenovanega generala Apra. Izmed drugih le-tu stoječih kamnov naj omenim še nizko obhajalno mizo, doprsni kip ženskega boštva s polnim vratom in strogim licem, predstavljajoč bržda boginjo Kybelo, ter marmornato, proti vrhu zožujočo se ploščo z napisom: *Soli Invicto Mithrae Sextus Vibius Hermes Augustalis coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensis signum argenteum cum base sua dono dedit cum suis, patre prostante Lucio Vernasio Heraclida*: Sextus Vibius Hermes, svečenik za kult cesarjevega genija v Traianovi naselbini ptujski, je postavil s svojci nezmagljivemu solnčnemu bogu Mithri srebrn relief s pripadajočim podstavkom, ko je bil Lucius Vernasius Heraclida višji duhovni Mithrove verske občine. Srebrnega reliefa ni več, vidi se le izdolbeno mesto, kjer je bil nekoč pričvrščen.

Kot velika redkost zasluži omenbo še neka skulptura, ki stoji v najstarejšem ptujskem mitreju na Sp. Hajdini. Je to tako imenovani *transitus*, sveti prehod, predočujoč v celem klesan kip Mithre, ki nosi bika na hrbtu, držeč si ga za zadnje noge oprtiv preko ram. Po legendi je bivol Mithri ušel, končno ga je pa vendar užugal ter ponesel po poti, posuti z raznimi ovirami, v vodlino, kjer ga je zaklal. Kip je izklesan v tretjini naravne velikosti iz enega kosa z močnim stebrastim podstavkom. Mithras je upodobljen kot mlad atlet v perzijskih hlačah in kratki tuniki z rokavi ter s phrygijsko čepico na glavi.

Izmed spomenikov okoli mestne cerkve in na samem stoječega stolpa vzbujajo največ pozornosti kakih 5 m visok kamen z dvema vsaksebi sedečima levoma na vrhu. Ljudstvo mu pravi »prangere«, ker so priklepali v prejšnjih časih zločince obenj ter jih javno postavljali na sramoto. Druga označba zanj je Orphejev spomenik, to pa po glavnem reliefu nad napisnim poljem. Tu sedi pravilni glasbenik in pevec Orpheus, ubirajoč strune na flunkli, okoli njega pa so zbrane živali, ki jih je privabila očarljiva melodija: na desni vol, jelen, lev, slon, lisica in podlasica, na levi velblod, jagnje, merjasec. Na skalnatem oboku nad sceno vidiš na desni strani opico, pišče in goloba, na levi kačo, gos in neko ptico. V trikotnem zatrepu nad to skupino sedi s hrb-

tom navzven napol naga Aphrodita, ki objokuje mrtvega Adonida, ležečega pred njo. Pod napisnim poljem komaj da se še rahlo vidi prizor, kako stoji Orpheus s plunko pred vladarjema podzemlja, Plutonom in Proserpino, ter prosi, naj mu vrne mlado ženo Eurydiko, ki mu je umrla zbog gadjega pika. Napis je do kraja uničen. Razločno se čita le še zlog »dec« od besede *decurio*, kar bi pomenilo mestnega svetovalca. Kamen je bil torej krasen nagrobnik odličnemu, bogatemu mestnemu očetu. Postavljen mu je bil nemara v 2. stol. po Kr.

Muzejski lapidarij hrani veliko množino nagrobnih stel, sarkofagov, med njimi v resnici lep sarkofag legijonarja Fannija Florentina, krasno votivno aro Jupitru za blaginjo cesarja Septimija Severa, velik torso kipa nekega imperatorja, čedne vzorce muzivnih tlakov iz rimskih vil, zbirko najrazličnejše rimske opeke, več kamnov rimskih ročnih mlinov, reliefe tako imenovanih dojníc, h katerim so se zatekale žene ob urah poroda, krne Mithrovih kulturnih podob in množino drugih interesantnih predmetov.

V oddelku za drobne najdbe utegneš občudovati precej popolno zbirko glinenih oljenk z reliefi na pokrovi in označbami trvdik na dnu. Bogata je tudi zbirka lončene posode, nekatere v prav prikupnih oblikah, ter pladnjevi, čaši in skodelic iz rdeče, tako zvane sigillatne

ter črne glin. Elegantne so oblike razne steklenine; v oči ti padajo balsamariji, ostanki znamenitih mille-fiori čaš, steklenica, ki ji dva delfina tvorita roče, čaše gubanke in drugo. Omembe vreden je bronast kipec Herkulov, masiven bronast krokar in obložek mečevih nožnic s prelepo figuralno ornametiko. Pogled v budoarje rimskih gospé ti odpira zbirka raznih toaletnih predmetov, lasnic, igál, glavnikov, pušic za ličilo, stekleničic za vonjave, kovinskih zrcal ter nakita, n. pr. ovratnic, nalehtnic, zlatih prstanov in obeskov. Zbirka vsebuje tudi nekaj steklene posode iz kesnejše, hudo barbarizirane dobe, kar se pozna po slabši kvaliteti umazano zelenkastega stekla in nič kaj lični obliki. Pozabiti ne smemo vzorno urejene, dokaj popolne numizmatične zbirke.

Če merimo najdbe ptujskega muzeja z merilom pokrajinskih zbirk, moramo pač reči, da sodijo v vrsto najlepših muzejev, kar jih premorejo naša provinčialna mesta, ter da po pravici vzbujajo zanimanje znanstvenega in laičnega sveta. Razveseljivo in za nadaljnji razvoj pomembno je, da se je društvu baš ob petintridesetletnici njegovega obstanca posrečilo dobiti za svoje zbirke primerne prostore v nekdanjem dominikanskem samostanu, ki je po svoji notranji arhitekturi sam znamenita posebnost neocenljive umetnostne vrednosti.

Dr. P. Strmšek

Skozi Monakovo, Augsburg in severno Češko

Pozno zvečer nas je zapeljal brzovlak na velikanski osrednji kolodvor monakovski. Na tej postaji je preskrbljeno res vse za potujoče občinstvo: imajo evidenco hotelskih in zasebnih prenočišč, katoliške in protestantske misije vršijo nepretrgoma službo, urad za tujski promet uraduje na veliko, daja vse informacije in takoj tudi vse vozne listke, menjalnice, pošta, prodajalne, cvetličarne, brivec, umivalnica, oblačilnica, kjer se tujec lahko udobno preobleče, da mu ni treba za to posebej najemati hotelske sobe, zdravniška ambulanca... Skratka vse, kar rabiš pri prihodu v tuje mesto.

Monakovo samo je neverjetno živahno mesto s to posebnostjo, da promet ni osredotočen samo na par ulic in

trgov, marveč je enak skoraj po vsem mestu, ker sploh ne veš, kje je središče mesta.

Ze davno mi je bila vroča želja videti naše častitljive *bržižinske spomenike*. Kaj čudo, da sem se že kar prvi dopoldan podal v poslopje državnega arhiva, kjer so mi spomenike sicer nekaj časa iskali, a so me končno napotili v drž. knjižnico, ki je v istem poslopiju. Knjižnica ima poleg knjižne tudi rokopisno zbirko; ravnatelj me je nad vse ljubezno sprejel in čez par minut sem imel pred seboj sloveči rokopis. Stara signatura mu je bila: Col. Fris. 226, sedanja pa je Cod. lat. 6426.

S posebnimi čustvi sem listal po naši najstarejši, nam tako sveti knjigi. Kolikokrat sem pač govoril o tem rokopi-

su, a sam nisem točno vedel, kako izgleda. Sedaj pa je pred menoj belo vezana knjiga s 169 pergamentnimi listi. Šele na listu 78. sledi različnim latinskim tekstom pisanim od različnih rokov naš «Glagolite po nas redka slovesa...» Na to so zopet latinski teksti in šele na listih 159 do 162 sta II. in III. spomenik. Za njima je še vedno šest listov latinskega teksta.

Ču no, ravno slovenski teksti so že na pol iztrgani. Medtem ko so latinski

Pivovarniške pivnice so monakovke posebnosti: snažne res niso, a pravijo, da bi z večjo snago izgubile del svoje udobnosti in neprisiljenosti ter s tem mnogo na privlačnosti...

V Monakovem je mnogo umetniških zbirk, med njimi ste najimenitnejši pač stara in nova Pinakoteka. Kdor je videl Louvre in Nacijonalno galerijo v Londonu, bo občutil, da so italijanski mojstri v Monakovem morda nekoliko pre slabo zastopani.

MONAKOVO: Promenadestrasse

nepoškodovani in v knjigi v redu pri-trjeni, se držijo slovenski listi knjige komaj par centimetrov na gornjem robu. Kdo ve, ali je to res zgolj slučaj, ali pa je skušal kdo odnesti iz Monakovskega, kar je prav za prav itak le naše.

Ne bom opisoval Monakovskega, str. nice s čebulastima zvonikoma, odkoder je prelep pogled na celotno mesto in vso okolico, ne starega in novega mesta, strata z avtomatičnim nočnim klicarjem, ko zaman pošilja Monakovčane že ob 9. uri zvečer k počitku; Monakovčani pa so še v pivovarniških pivnicah in ob tej uri se podajo tja še poslednji.

Nekaj novega je v Monakovem Deutsches Museum, ki mu ni na svetu podobnega. V velikanskih dimenzijah, deloma celo v globočinah pod poslopjem kaže v neštevilnih aparatih, instrumentih in napravah ter modelih razvoj tehnike in industrije.

Ne moremo pa se posloviti iz Monakovskega, ne da bi omenili še lopo na trgu Odeon, imenovano Feldherrnhalle; tam je podoba Kristusa z razprostrtimi rokama, pod katerima je na vsaki stran sedem vencev. Preko Kristusa je vklesan napis: Herr, mach uns frei! V vencih pa so «neodrešene» nemške po-

krajine: Med njimi Sudetenländer in na 13. mestu skupno Südtirol in Südsteiermark; na 14. mestu pa celo: Kolonien.

Mesto Augsburg je izgubilo mnogo svoje slave, saj je postalo navadno pokrajinsko mesto, čeravno pričajo lepe stavbe, široke, snažne ulice in krasna stolnica o blagostanju, ki se tukaj zbira. Poslednost svoje vrste tvorijo slikane Fuggerjeve hiše in pa rotovž. Fuggerji so prinesli tkalsko obrt v Augsburg ter dali s tem podlago gospodarskemu razvoju in moči mesta. V rotovžu pa so bili sloveči državni zbori v šestnajstem stoletju. Knezi in spremstvo se je zbiralo v Zlati dvorani, ki je 33 metrov dolga, 17 metrov široka in 14 metrov visoka; bogato okrašeni strop je z verigami pritrjen na strehi, da ni v dvorani nikakih stebrov. Poleg te dvorane so še ob straneh štiri manjše; tam kažejo dve mizi, ob katerih so leta 1530, predložili augsburško konfesijo in leta 1555, sklenili augsburški verski mir.

Baš pri odhodu na kolodvor smo čitali v augsburškem dnevniku vest o Radičevi smrti. Bilo je to torej že kar dopoldre po njegovi smrti, skoraj istočasno ko so dobili to vest kraji v domovini, ako ne leže tik ob glavnih progah. Polastilo se nas je neko vznemirjenje, ki se je čudovito stopnjevalo, ko smo čitali velike nemške liste, k so si vsi zastavljali vprašanje: Kaj sedaj, kaj se zgodi z Jugoslavijo v prihodnjih dneh?

Skozi razsežen kolodvor smo stopili v Norimberk (Nürnberg). Obzidje še danes v vsej svoji mogočnosti, po nekod še z globokim jarkom loči staro mesto od novega. Nad celo pokrajino čuva obsežen grad. Tipične so stisnjene stavbe, ki skoraj vse pričajo o svoji starosti. Letos ob 400letnici Dürerjeve smrti proslavlja vse mesto še prav posebno tega svojega največjega sina in tujci prihajajo na Dürerjevo razstavo v takem številu, da so skoraj vedno vsi hoteli že v naprej rezervirani. Dürerjeva razstava hoče pokazati vso umetniško silo njegovo, pa so Dürerjeve slike tako razkropljene po svetu, da so jih morali nadomeščati s kopijami, čeravno so nekateri nemški muzeji, kakor Pinakoteka v Monakovem, odstopili za to razstavo več slik. V istem noslonju je Germanisches Museum, ki je gotovo v od vseh muzejev zavidanja vrednem položaju, da ima več prostora na razpo-

lagō, kakor ga pa rabi. Za enkrat še na tem trpi preglednost teh zbirk.

V Norimberku in ravno v Germaniskem muzeju sem se poslovil od drugih potnikov, da se popeljem preko Heba na dobro mi znano severno Češko, tja pod Krušne gore, v Most.

Spotoma sem se ustavil še v Karlovih varih, premeril vso dolino med hoteli in penzijonati, mimo stotine trgovin v paviljoni, mimo vrelišč Karlovarske vode, kjer so se nastavljali gostje, kar v gosjem redu s kozarci v rokah, da pridejo tudi oni na vrsto. Razkošno oblečene dame in gospodje v zavesti si svoje veljave so se sprehajali po promenadi. Le malokdaj pa sem slišal češki naglas, večina je bila madžarska, na to so prišli Nemci in Angleži. V pestri družbi so se prikazali zelo številni pravoverni židi s kaftani in z zvitiimi pajkeles pod širokimi robi okroglega klobuka.

Samo da sem si tako na zunaj pogledal Karlove vane, že sem se odpeljal v Most, kjer sem v drugem letu svetovne vojne iskal med izmenjanimi ruskimi ujetniki slovenske rojake, ko sem takrat tam učiteljeval. Spoznal sem, da so se tudi tamkaj razmere zelo, zelo spremenile, da pa tudi tam ni zadovoljstva, ker tudi ni več prejšnjega blagostanja; spoznal pa sem, da tudi doba 12 let ne odtuji tistih, ki so se nekdaj resnično razumeli. In zvestio, da nam je bilo svidenje vsem ugodno, sem se odpeljal preko Ustja, ob takrat zaradi suše skoraj popolnoma neplovni Labi, skozi Prago in Dunaj domov. Kakor za Nemčijo tudi za Češkoslovaško nisem rabil viza, pač pa so si ob meji vse tujce zabeležili, medtem, ko zahteva Avstrija pač vizum, ne zanima se pa več za ime.

Vpliv mrzlice

Pred dobrim mesecem se izbruhalo v Atenah kuga. Skoraj nato se je opazilo, da so iz mestnih vrtov in nasadov izginile domala vse ptice. Jih je pomorila epidemija ali pa so po nagonu odletele drugam? Toliko je gotovo, da se le tu pa tam pokaže kak ptič dočim je bil tod pred pol drugim mesecem še velik živžav. To opustošenje prirode se človeka tužno doimlja ter povečuje mrtvaški nastroj, ki preveva okuženo mesto.

Vulkani – tvorci na koži naše zemlje

K sedanjemu strahovanju Etne

Vulkani so preduhi na zemeljskem površju, ki so po podzemskih žilah zvezani z gorečim osrčjem zemlje. Iz njih prihajajo po erupcijskih kanalih na dan plini.

Izpuhtevanje (sopenje) plinov je znak, da ognjenik miruje ali počiva. Ker je to stanje navadno, je rusko ljudstvo prav primerno označilo vulkane z domačim imenom »sopka«. Veda razlikuje po sestavinah plinov tri vrste vulkanskih izpuhtevajočih oblik: fumarole — če so plini pomešani z vodo; mofete — kadar je glavna sestavina izpuhtin ogljik; solfatare — kadar prevladujejo v izpuhtevanjih žvepleni elementi.

V dobri relativnega miru ognjeniki, lahko bi rekli, samo »kadijo«. Kadar pa se v področju vulkana plast zemlje sedge in stisne, bruhne na dan goreča gmota, ki ji pravimo lava. Obenem se sipa iz žrela pepel. Izmečki so poleg pepela tudi tako zvane bombe in lapili. Pepel sam je časih opasnejši kakor lapili in bombe. Iz l. 79. po Kr. vemo, da je zasul Vezuv samo s pepelom mesti Herkulanum in Pompeji. L. 1875., ko so bruhali islandski ognjeniki, je veter zanesel pepel celo v skandinavske dežele; pri izbruhu Krakataua l. 1883 pa je nosil veter pepel tako daleč, da je nastalo nekakšno zasenčenje, podobno mrku. Trajalo je delj časa, preden se je nebo popolnoma očistilo.

Po izbruhih visokih vulkanov nastane včas tudi blaten dež. Pepel se namreč navzame vlage na robu žrela in pada potem na zemljo kakor strupena rosa. Padavina te vrste je vegetaciji zelo škodljiva in uniči dostikrat cve-toče poljane. Ob nekem bruhanju Vezuva sta imeli Lika in Južna Srbija dež, pomešan z vezuvskim pepelom.

Dejstvo je, da leže skoro vsi vulkani v morskem obližju. Če ne tik ob obali ali celo na otokih Evropska celina je razmeroma skromno preskrbljena v tem oziru. Sosedna Afrika je že bogatejša na njih. V prehodnem Sredozemskem morju jih srečamo šest, na afriški celini pa kar 17, in na otokih, ki spadajo k Afriki, 10. Srednja Amerika ima 25 ognjenikov, v Mehiki so jih našli 10, v Ekvadorju 14, v Čile 17, na Aleutih 31, na Kurilih 10, na Japonskem 17, med Japonsko in Filipini 8. Medtem ko jih

je v Tihem oceanu 26, pa dosežejo z njimi Filipini, Moluki in Sundski otoki, ki jih imajo 49, prvo mesto na svetu.

Glede vzrokov vulkaničnega delovanja so naziranja deljena. Wernerjeva šola zastopa stališče, da so ognjeniki lokalni pojavi, signali gorišč in ognjišč pod zemljo. Humboldt zagovarja tezo, da so vulkanične erupcije reakcije tekoče zemljine notranjosti na hladno skorjo. To domnevo sta izrekla tudi filozofa Kant in Laplace. So pa seveda še drugi, n. pr. Stübel, ki tolmačijo te pojave drugače. Zelo razširjena je hipoteza, da nastajajo izbruhi zaradi neuravnoteženosti zemlje. Po tej teoriji nastane izbruh tedaj, kadar se vleknje plasa skorje proti središču zemlje. Pritisk povzroči, da brizgne žareča tekočina na dan. Vsekakor se ne da tajiti, da igra magma (tekoče snovi) pri teh procesih veliko vlogo. Geologi in vulkanologi jo marljivo proučujejo.

Vulkani imajo podobo okrnjenega stožca. Žrelo ognjenika se neprestano izpreminja. Tudi višina vulkanov je iz tega razloga spremenljiva. Ognjeniki sami pa so lahko visoki ali nizki. Nekateri štrle jedva 30 m iz gladine morja, drugi se zopet dvigajo visoko pod nebo.

Lava, ki privre na dan iz osrčja zemlje v žarečem stanju, otrdi na zraku in se ohladi, toda samo pri vrhu. V notranjosti ostane žareča več let, včas tudi mnogo desetletij. Turisti, ki obiskujejo vulkane, vedo povedati, da so vtaknili palico v lavo, ki stoji že leta in leta, pa so jo potegnili iz navidez strjene mase ožgano ali celo gorečo. Kadar pa se lava ohladi, da je izborna zemljo, ki je deviško neizrabljena in zategadelj rodovitna kakor nobena druga prst.

★

Za nas prebivalce južne Evrope sta važna dva ognjenika. Oba ležita v Italiji. Prvi je Vezuv, znan iz šolskih knjig, ki so nam opisovale uničenje mest Herkulanum in Pompeji; drugi je Etna.

Etna je najvišji delujoči vulkan v Evropi. Dviga se 3297 m nad morjem. Stožec mu je na vrhu okrnjen, žrelo v njem ima podobo liaka. Etna je precej izoliran ognjenik. Geologi sodijo, da je »komaj« 50.000 let star. Povprečno bruha vsakih 10 let.

Eden najmočnejših izbruhov Etne, kar jih beleži zgodovina, je bil l. 1169. Tedaj je zadela Sicilijo in Kalabrijo strašna potresna katastrofa. Prvi izbruh je opisal že Pindar l. 476. Sedemnajsto stoletje je bilo na erupcijah silno bogato. Od l. 1603. do 1620. je ognjenik skoraj neprestano bljuval. L. 1693. se je začel izbruh s strašnim potresom, ki je pokončil okrog 100.000 življenj. Štiri-

levi v svetlobi, za goro pa traja noč še nekaj minut. Tema izginja kakor ogromen trikot, ki obrača svojo ost polagoma proti zapadu.

V mitologiji beremo o dveh velikanih, ki sta živela zaprta v ognjeniku Etni in sta se skušala osvoboditi podzemske ječe. Kadar sta stresla s pleči, se

Pogled na Etno iz Taormine. V ospredju razvaline grškega gladišča.

deset mest je obležalo v razvalinah in lava je pokrila nešteto kvadratnih kilometrov zemlje. L. 1812 je trajalo potresno valovanje nepretrgoma šest mesecev. Iz novejšega časa je vsem v spominu potresna katastrofa, ki je leta 1908 razdejala Messino in zahtevala okrog 100.000 človeških žrtev.

Vegetacija v področju Etne je zelo bujna, zemlja izredno rodovitna in gosto naseljena (na km² pride povprečno 50.000 duš). Do 1400 m višine uspeva najboljša trta in oljka, oranža, citrona, oreh in kostanj. V nadaljnji prehodni coni raste divji kostanj, hrast in pinija. Vršac je gol, pokrit s snegom, ledom, pepelom in lavo.

Ta pokrajina, ena najplodovitejših na zemlji, je bila že v starem veku zelo znana. Rimski cesar Neron se je dal nesti sem gori, da bi opazoval solnčni vzhod, o katerem pravijo, da nima primere na svetu. Na vzhodni strani najprej zarumene silhuete Apulije in Kalabrije, potem se razlije svetloba čez sicilijansko zemljo. Etna je na desni in

je zganila gora. Vulkan, bog podzemlja, pa je tukaj koval strele za Jupitra.

Danes gledamo na Etno manj pesniško in bolj realno. Vemo, da je njegov lijak najvišji vršac ognjenika na evropskem kontinentu in da ima vulkan ne le svoj poseben značaj, ampak tudi svoje muhe. Iz glavnega žrela se redkokdaj izlije lava. Nekdanjo njegovo vlogo so prevzele manjše odprtine, ki jih je kakih 200. Ta žrela so kakor stranska uljesa okolj velikega tvora.

Ni dolgo temu, ko sta se sestala v Švici nemški geolog prof. Heck in izkušeni vulkanolog dr. Friedländer. Slednji je dejal prvemu: »Mislim, da se v Kataniji nekaj pripravlja. Vulkan je sumljivo miren.«

In res! V petek, 2. novembra popoldne se je začel valiti iz severovzhodnega žrela, znanega iz l. 1910, gost dim. Pojavil se je tudi ognjen steber, ki pa je kmalu ugasnil. Ljudje so menili, da je vse to igra narave, saj se take slike večkrat vidijo. Vendar je bilo topot drugače. Ponoči je začelo bobneti pod

zemljo in iz 1560 m visoko ležeče odprtine se je začela valiti goreča lava. Razlila se je v širokem pasu proti Mascaliju, naselbini, broječi 10.000 duš, in je že takoj prve dni jela ograzati železniško progo med Katanijo in Messino.

Izbruh Etne je zelo močan. Doslej je po sodbi vodje vulkanološkega observatorija na Etni prof. Ponteja izbljuval ognjenik komaj tretjino goreče mase, ki jo bo vrgel iz sebe. Uničil je krasne vrtove, pobral ogromno letino, razdejal več sto zgradb. Mnogi kraji so v nevarnosti, da jih pokončajo žareče mase. Oblastva praznijo ograjene naselbine in skušajo odvrniti nadaljnjo nevarnost od prebivalstva. Seveda morejo pomagati le v neznatni meri. Že dosedanja izkustva so pokazala, da se prebivalci neradi umikajo iz domačih

krajev. Psihološko je to popolnoma umljivo, zakaj življenje kmeta je privezano na zemljo.

Nad Messino se dvigajo oljčni nasa-di; kakor srebrni šopki kipe proti nebu. Sladke oranže žaré na drevesih, ki bodo morda jutri, pojutrišnjem izročne poginu. In s teh vrhov vidiš dve morji. Tirensko je plavo, tako plavo, da v njegovi barvi tonejo Liparski otoki. To so otoki starega boga Eola. Tod okrog se je nekoč oglašala njegova harfa. Danes blodi jo tod okrog politični prognanci. Na jugu pa se plavi Jonsko morje s toplim solncem, vrtovi in cvetjem, ki ne povene niti pozimi. Etna pa izgleda kakor masivna piramida zlobe, ki dreza s svojo kučmo pod nebo in sprevaža božjo oblast ognja na zemljo.

IZLIV LAVE, ki je že zajela prve hiše in se vali počasi dalje.

Grozna lepota naše dobe tiči v tem, da so se človeška plemena pomešala, ne da bi se razumela in ne da bi bila utegnili spoznati se ter se navaditi, prekašati se. Ljudem se je posrečilo zgraditi lokomotive, ki gredo hitreje nego ideje... Dokler se narodi niso prav poznali (oziroma niso vedeli eden za drugega), se je mednarodno obče-vanje — latinsko ali francosko — vrši-

lo med izbranimi duhovi, in vse je šlo zbog tega laglje...

★

Vojna l. 1914. je bil secesijski boj med belokožci, t. j. bratomorna borba pred skupno nevarnostjo: barvitimi ljudstvi.

★

(Paul Morand, Rien que la terre).

I. I. Turgenev: Ignotus

Hamlet in don Quijote

(Dalje)

E. Justini: Hamlet (lesorez)

Pomembni so odnosi množice, tako imenovane mase do Hamleta in Dona Quijota.

Polonij je predstavitelj mase nasproti Hamletu; Sancho Panza napram donu Quijotu.

Polonij je bistroumen, praktičen, prebrisan, četudi zaeno omejen in klepetav starec. Je izvrsten upravnik in vzoren oče; spomnite se naukov, ki jih delj sinu Laertu pred njegovim odhodom v inozemstvo, naukov, ki se lahko glede modrosti merijo z znanimi odloki gubernatorja Sancho Panza na otoku Baratariju. V Polonijevih očeh ni Hamlet tolikanj zmeden kolikor je otročil. In če bi ne bil kraljevi sin, bi ga bil Polonij preziral zavoljo njegove popolne brezkoristnosti, ker njegovih misli ni moči izkoristiti pozitivno in pametno. Znan prizor z oblakom med Hamletom in Polonijem, prizor, v katerem si Hamlet domišlja, da se norčuje iz starca, ima za nas jasen smisel in le

potrjuje naše mnenje. Dovoljujemo si ta prizor navesti.*

Polonij

Milostni gospod, kraljica želi z vami govoriti in sicer takoj.

Hamlet

Ali vidite tam oni oblak, skoro ves je podoben kameli.

Polonij

Za Boga! resnično je podoben kameli.

Hamlet

Zdi se mi, da je kakor podlasica.

Polonij

Hrbet ima kakor podlasica.

Hamlet

Ali kakor kit?

Polonij

Cisto kakor kit.

Hamlet

Zdaj torej pojdem k svoji mami, ta hip.

Mar ni videti, da je Polonij v tem prizoru ob istem času dvorjan, ki ustreza princu in odrasel mož, ki noče ugovarjati bolnemu, blaznemu fantku? Polonij ne veruje niti za las Hamletu in prav ima, da ne veruje; z vso omejeno domišljavostjo, ki mu je lastna, pripisuje Hamletovo blaznost ljubezni do Ofelije, v čemer se kajpa moti; ali ne moti se v ocenjevanju njegovega značaja. Hamleti so prav za prav množici nekoristni; nič ji ne dajejo in je ne morejo nikamor voditi, ker sami nikamor ne gredo. Sicer pa: Kako naj vodiš, ko pa ne veš, ali imaš tla pod seboj? Mimo tega Hamleti maso prezirajo. Kdor ne ceni samega sebe, koga in kaj bo neki še cenil? In ali je vredno, da se človek peča z množico? Sai je tako surova in umazana! a Hamlet je aristokrat in sicer ne zgolj po rodu.

Povsem drugo sliko nam nudi Sancho Panza. Mož se posmehuje donu Quijotu, ker si je v svesti, da je gospodar zmeden, kljub temu pa trikrat zapusti domovino, dom, ženo, hčer, da bi šel s tem zmedenim človekom; sledi mu

* Citiram po slovenskem (Cankarjevem) prevodu Hamleta, Gorica 1899.

povsodi, jemlje nase raznotere neprilike in mu je vdan do smrti. Veruje mu, se ponaša ž njim in kleče lhtiti pred revno posteljo, ki na nji umira njegov bivši gospod. Te vdanosti si ne moremo razložiti, če postavimo na tehtnico le upe o dobičku ter osebne koristi. Sancho Panza ima veliko preveč zdravega čuta in ve dobro, da klativitežev oproda ne more pričakovati skoraj nič drugega kot obilje bunk. Vzrok njegove vdanosti je treba iskati globlje; če smemo tako reči, korenini v lastnosti, katera je v množici skorajda najboljša: namreč v zmnožnosti srečne in častne zaslepljenosti (oh, masa pozna tudi drugačne vrste zaslepljenosti!), v možnosti entuzijazma, ki ne nosi dobička, pa v preziranju direktnih osebnih koristi, ki je pri revnem človeku skoraj enako močno, kakor prezir do vsakdanjega kruha. Velika lastnost, znana iz občne zgodovine. Ljudska množica pojde prej ali slej z neomejeno vero le za tistimi osebnostmi, katerim se je najprej smejala in jih nemara celo preklinjala in preganjala, katere pa se ne plašijo niti kletev niti preganjanj in tudi ne posmehov množice, ampak gredo nelzprošno naprej, unirajoč duševni pogled k smotru, ki ga edino one vidijo, iščejo, zбог njega padajo in vstajajo ter naposléd najdejo... Pa po pravici, zakaj najde le oni, kožar vodi srce. »Les grands pensées viennent du coeur«, je rekel Vauvenargues. Ali Hamletu nič ne najdejo in nič ne iznajdejo, zato pa tudi ne zapuščajo za sabo drugih sledov nego sledove lastne osebnosti: za njimi ne ostajajo dejanja in dela. Ne ljubijo in ne verujejo; kaj bi tedaj neki našli? Celo v kemiji (o organski prirodi niti ne govorim) je treba spojiti dvoje snovi, če hočemo, da se pojavi tretja, a Hamletu se venomer zaposleni le s sabo, zato nadeli so osameli in brezplodni.

Pa bo kdo ugovarjal, češ: »Kaj pa Ofelija? Mar je Hamlet ne ljubi?«

Pomenimo se tedaj tudi o nji in zano o Dulcineji.

Tudi v odnosih obeh naših tipov do žensk je marsikat pomembnega.

Don Quijote ljubi Dulcinejo, žensko, ki je sploh ni in je volien umreti za njo. (Spomnite se njegovih besed ko premagan in vržen v cestni prah, reče zmagovalcu, ki je nameril nani kopje: »Prehodite me, vitez, ali naj moja slabost ne zmanjša Dulcinejine slave: kljub vsemu pravim, da je najpoponej-

ša lepota na svetu.«). Don Quijote ljubi idealno in čisto, tako idealno, da si ni v svesti, da predmeta njegove strasti sploh ni in tako čisto, da v trenutku, ko se je pojavila Dulcineja v podobi surove in umazane kmetice, ne veruje pričevanju lastnih oči in meni, da jo je pretvoril hudoben čarovnik. Mi sami smo včasih v življenju — na popotovanjih — videli ljudi, ki so umirali za Dulcinejo, katere prav tako nikjer ni bilo ali za kaj surovega in umazanega, v čemer so videli uresničenje svojega ideala; njegovo pretvorbo so prav tako pripisali vplivu skoraj bi rekli čarovnikov — ne, hudobnih naključij in osebnosti. Videli smo jih; ako pa bodo nekoč taki ljudje izumrli, tedaj naj se knjiga zgodovine zapre za vedno, kajti v nji ne bo nič več, kar bi se dalo čitati. Glede čutnosti boš zaman iskal pri donu Quijotu kako vidno sled, vse njegovo sanjarenje je sramežljivo nedolžno, le nekje v tajni globini srca tli nadeja na končno združitev z Dulcinejo — ako se morda celo ne boji te združitve.

Sedaj pa — ali Hamlet ljubi? Ali je ironični njegov ustvaritelj, globok poznavalec človeškega srca, hotel dati sebičnežu, skeptiku, ki je prožet z vse razkrajajočim duhom analize, ljubeče, vdano srce? Shakespeare se ni ujel v to protislovje. Pozorni bralec se ne bo dolgo trudil, da se bo prepričal; Hamlet človek čutnega in skoraj že sladostnega značaja (dvorjan Rosenkranz se ne muza zaman, ko pravi Hamlet pred njim, da se je že naveličal žensk). Hamlet, pravimo, ne ljubi, temveč se samo pretvarja in sicer nepazljivo pretvarja, da ljubi. Pričo imamo v samem Shakespearju.

V prvem prizoru tretjega dejanja pravi Hamlet Ofeliji:

Ljubil sem te nekdaj.

Ofelija

Resnično, moj kraljevič, pregovorili ste me, da sem vam verjela.

Hamlet

Ne bila bi smela verjeti!... Nisem te ljubil.

Ko je izrekel zadnjo besedo, je bil Hamlet daleko bližje resnici nego je sam mislil. Njegova čustva napram Ofeliji, nedolžnemu, do svetosti jasnemu bitju, so bodisi cinična (spomnite se njegovih dvoumnih žalitev, ko jo v prizoru z gledališko predstavo prosil do-

voljenja, da se vleže... med njena kolena), bodisi frazerska (opozarjam na prizor med njim in Laertom, ko skoči na Ofelijin grob in govori z jezikom, ki je vreden Barnabasa ali kapetana Pistola;

Štirideset

Jezero bratov z vso ljubeznijo
Doseči ne bi moglo te ljubezni.

Povej, kaj hočeš ti storiti zanjo?

Hamletovi odnosi do Ofelije niso nič drugega nego opravek s samim seboj. V njegovem vzliku: »O Nymfa, spominjaj se v svojih molitvah vseh mojih grehov!« vidimo zgolj globoko zavest lastne bolešne onemoglosti, nemoči ljubiti, ki se skorajda praznoverno klanja pred svetinjo čistosti.

Dovolj smo se pomenili o slabih straneh Hamletovega tipa, o teh straneh, ki nas najbolj vznemirjajo, ker so nam bližje in bolj razumljive. Skušajmo oceniti to, kar je v njem zakonito in radi tega večno. V Hamletu se je vtelesilo načelo zanikanja, tisto načelo, ki ga je drug velik pesnik, ločivši ga od čisto človeškega, predstavil v podobi Mefistofela. Hamlet je takisto Mefistofel, toda Mefistofel, ki je zaprt v živ krog človeške nature; zaradi tega njegovo zanikanje ni zlo, ampak je uprav naperjeno zoper zlo. Zanikujoči Hamlet dvomi o dobroti, a ne dvomi o zlu in se spusti ž njim v najljutejši boj. Dvomi o dobroti, to se pravi: prihajajo mu dvomi, ali je resnična in iskrena ali ne; ne napada je kot dobroto, temveč kot potrjeno dobroto, pod čije lupino se zopet skrivata zlo in laž, njegova prastara sovražnika. Hamlet se ne krohoče z demonsko ravnodušnim krohotom Mefista: v njegovem bridkem smehljaju je skrita obupanost, ki priča o Hamletovih mukah in se zbog tega pomirjuje z njim. Hamletov skepticizem ni brezbriznost, prav to pa mu daje pomen in vrednost: dobro in zlo, resnica in laž, lepota in gnus se ne zlivajo pred njim v slučajno, nemo, topo nekaj. Hamletov skepticizem, ki ne veruje, da se tako izrazimo, v sočasno vresničenje resnice, je nepomirljivo sovražen laži in je Hamlet prav radi tega postal eden izmed glavnih brambovcev tiste resnice, v katero sicer ne more popolnoma verovati. V zanikanju je tako kakor v ognju očiščujoča moč — ali kako naj jo človek drži v pravih mejah, kako ji določiti, kje naj se ustavi, ko pa je to, kar mora iztrebiti in pa ono, kar naj obva-

ruje, često neločljivo zlito in speto? Glej, kje vse se nam pojavlja tolikanj opažena tragična stran človeškega življenja: *za delo je treba volje, za delo je treba misli*; ali misel in volja sta krenili vsaka svojo pot in se vsak dan oddaljujeta vedno bolj...

And thus the native hue of resolution
tion

Is sicklied o'er by the pale cast of thought...

(Prirojeni rdečici volje daje bledost misli bolesten odsev) tako nam pravi Shakespeare na Hamletova usta... In glej: na eni strani stoje misleči, zavedni Hamleti, ki so često vseobsežni, pa tudi pogosto nekoristni in obsojeni k nepremičnosti; na drugi strani pa napol znoreli doni Quijoti, ki so samo zavoljo tega koristni in pomagajo ljudem kvišku, ker vidijo in poznajo zgolj eno točko, ki pa včasih niti ne obstoji v tisti podobi, ki se je njim pokazala. Nehote vprašamo: Ali res moraš biti blazen, da lahko veruješ v resnico? in ali razum, ki se ume obvladati, prav radi tega izgubi vso svojo moč?

Predaleč bi šli, če bi hoteli le površno pretehtati ta vprašanja.

Omejimo se na pripomnjo, da je treba razdvojenost, dualizem, o kateri smo se pravkar pomenili, priznati kot osnovni zakon vsega človeškega življenja. Življenje ni nič drugega, ko večno premirje in večni boj dveh neprestano ločenih in neprenehoma se spajajočih načel. Ako bi se ne bi bali, da bomo prestrašili vašo ušesa s filozofskimi termini, bi se drznili reči, da so Hamletovi izraz osnovne sredotežne prirodne sile, no kateri vsako živeče bitje vidi v sebi središče stvarstva, na vse ostalo pa gleda kot na nekaj, kar obstoji zgolj radi njega. (Tako se je n. pr. komar, ki se je vsedel na čelo Aleksandra Makedonskega, v mirnem prepričanju o svoji pravici nasesal njegove krvi kot hrane, ki mu gre od narave: prav tako tudi Hamlet, dasi sicer prezira samega sebe, česar komar ne stori, ker se še ni povzpel toli visoko, prav tako Hamlet, pravimo, obrača neprestano vse k sebi.) Brez te sredotežne sile (sile sebičnosti) ne bi mogla naroda obstojati, kakor tudi ne brez druge — sredotežne sile, po čije zakonu je vse, kar obstoji, samo zaradi drugih: (to silo, načelo podložnosti in žrtve, ožarjeno — kot smo bili že

pokazali — s komičnim sijem — da se ne bi razdražle gosi — zastopa don Quijote. Teh dvoje sil — padanja in dviganja, konzervatizma in napredka — daje podlago vsemu, kar je. Z njima si lahko pojasnimo rast cvetice in kot s

ključem odpremo umevanje razvoja najmočnejših narodov.

Pohitimo mimo teh nemara neumestnih opazovanj k drugim ugibanjem, katerim smo bolj vajeni.

(Dalje prihodnjič)

Prof. Fr. M.

Zgodovina in potreba mednarodnega jezika

Letos 5. decembra poteče pol stoletja, ko je mladi gimnazijec Lazar Ludovik Zamenhof v glavnem dogotovil svoj načrt mednarodnega svetovnega jezika. Bil je to zanj velik praznik, njegovi tovariši so se navdušeno oprijeli novega jezika. Vendar se je Zamenhof čutil še premladega, da bi objavil svoj jezik. Zato je počakal nekaj let. Mnogo je prevajal in pisal, da svoj osnutek praktično preizkusi in izpopolni.

Tako je lani 26. julija poteklo 40 let, ko je mladi znanstvenik in idealist izdal na lastne stroške prvo brošuro z ruskim tekstom: *Dro. Esperanto. Internacia lingvo. Antaŭparolo kaj plena lernolibro.* (Dr. Esperanto t. j. upajoči.) Mednarodni jezik. Predgovor in popolna učna knjiga.) Ta psevdonim je dal jeziku tudi ime: jezik dr. Esperanta ali le *esperanto*.

Ta datum je bil izredne važnosti za izboljšanje razmer v mednarodnih odnosih. Tako se je srečnim, potem uresničil velik problem o medsebojnem sporazumevanju in mednarodnem zbližanju. Zamenhof je dal človeštvu najvažnejši izum: nov svetovni občevalni jezik.

Zgodovina mednarodnega občevanja pozna (od 8. stoletja dalje) krog 150 poizkusov, da se ustvari lahek pomožni jezik. To dokazuje, kako se je čutila že v davno minuli dobi nuja potreba po nekem umetnem sredstvu kot nevtralnem mednarodnem občilu, ki bi vsakemu omogočilo direkten pogovor z drugorodci.

Prvi je zainteresiral širše kroge za idejo mednarodnega občevalnega jezika Gottfried Wilhelm von Leibnitz (umrl 1716.) s svojo razpravo *«Dissertatio de arte combinatoria»* (1666.). V tem delu se havi z mislijo, kako bi bilo mogoče rešiti problem umetnega svetovnega jezika. Njemu je sledilo nešteto učenja-

kov do najnovejše dobe, ki so se lotili tega težkega vprašanja.

Ako pregledamo jezikovno stran teh številnih poizkusov, vidimo, da so eni sloneli na načelu tako zvane pazigrafije (pas = vsak; grafo = pišem), t. j. na nekakih pisemenih znakih, ki naj bi kakor številke in matematični znaki izražali skupne konvencionalne označbe vsakdanjega govora. To bi bila obča pisava, s pomočjo katere bi se mogli pisмено sporazumeti vsi narodi. Z njo bi mogli nekako primerjati staroegiptsko hieroglifsko pisavo ali asirski klinopis ali pisavo vzhodno-azijskih narodov.

Drugi jezikoslovci so šli še dalje. Njih jezikovni osnutki so temeljili na načelih pazilalije ali paziglosije) *laleo* = govorim; *glosa* = jezik), t. j. fonetičnega govora na gori omenjeni podlagi obče pisave. Po določenih znakih bi bilo torej mogoče ta vseobči jezik tudi izgovarjati.

A vsi ti različni načini so se izkazali zaradi prevelikih težkoč kot nemogoči v praksi. Dandanes je to vprašanje rešeno. Ideja mednarodnega jezika nastopa poleg številnih modernih izumov svoj najuspešnejši razvojni stadij kot vsaka nova pridobitev 20. stoletja.

Eno prvih in glavnih vprašanj, na katero moramo odgovoriti, je: Ali je mednarodni jezik potreben? Kakor bi se mi danes gotovo zelo začudili, ako bi nam kdo postavil vprašanje o potrebi avtomobilov, železnih ladij in zrakoplovov, ali o potrebi pošte, telefona, telegrafa in radija, tako bi se kasnejše generacije k našemu vprašanju le pomikovalno nasmejnile. Kakor smatramo mi v naši dobi neštete tehnične pripomočke za nujno potrebne tako bodoča generacija ne bo dvomila več o potrebnosti mednarodnega pomožnega občevalnega sredstva. Žegar vloga igra danes *esperanto*. Vendar smo dolžni odgovoriti na gornje vprašanje, ker je pri nas le še

malo ljudi, ki uvidijo, da je mednarodni jezik že dandanes absolutno potreben ter mu še ne priznajo velikega praktičnega pomena, ki mu že v resnici in po vsej pravici gre.

Vsak izmed nas ve, na kolike težkoče naleti človek, ki pozna le materin jezik, brž ko prestopi ozke meje jezikovnega ozemlja. Mnogo bolj se to občuti v mednarodnem življenju, ki sili človeštvo vedno bolj, da se oklene le enega skupnega občevelnega jezika.

Koliko morajo pretrpeti — moralno in materialno — naši izseljenci zaradi nepoznanja tujih jezikov, ker se ne morejo direktno pogoditi s svojim delodajalcem, od katerega so popolnoma odvisni!

Koliko so pretrpeli za časa vojne številni ujetniki, ki jim je bilo v tujini nenehno odvzeto prevažno sredstvo za medsebojno sporazumevanje! Odrezani popolnoma od domačega ozemlja in rodnega jezika, ki so ga bili edino vajeni, so močno občutili to praznoto sredi drugorodcev.

Pa ne le preprosti ljudje, tudi izobraženci že čutijo veliko potrebo po mednarodnem jeziku, ki bi omogočil učnjaku direktno črpanje virov in zaje-manje snovi iz potrebnih mu jezikov, brez njih neobhodno potrebnega predznanja. Tako bi se mogel vsak učenjak popolnoma posvetiti znanosti in se zadostno izraziti v svoji stroki.

Dejstvo je tudi, da bodo manj nadarjeni le z največjo muko zmogli to, kar

je nadarjen človek laže dosegel. Znanost, ki se danes vedno bolj specializira, pa zahteva praktičnega študija potom edinega skupnega jezika, ki bi omogočil vsakemu najkrajši način izobrazbe ob kar najmanjši izgubi časa in duševnih sil.

To praktično potrebo po mednarodnem jeziku prikazuje posebno mednarodne zveze in mednarodni promet, kjer vlada pravi kaos v medsebojnem obče-vanju in so si svetovni jeziki v ostrem sporu med seboj.

Minili so časi, ko so mogli živeti po-edinci relativno osamljeni po svojem stanu in poklicu. Organizacije se jačijo potom mednarodnih stikov in zvez, ki jim olajšajo pot do skupnih interesov.

Na sestankih in kongresih je prva potreba jezikovna skupnost, kar leto za letom kot nujno potrjujejo popolnoma neesperantske mednarodne konferen-ce raznovrstnih strokovnih organizacij. Koliko denarja, dela in časa se potrosi s prevajanjem zapisnikov v druge »manjvredne« jezike!

Kolikega pomena bi končno bilo, ako bi radio-postaje javljale vesti v istem jeziku hkrati celemu svetu!

V nadaljnjem bomo imeli priliko pre-pričati se, da je esperanto najodličnejše sredstvo za odpravo teh babilonskih zmešnjav in za vzpostavitev enotnega, lahkega medsebojnega obče-vanja, ker je pač lažji in pravilnejši jezik nego vsi ostali, naravni jeziki.

(Dalje prihodnjik)

Vladislav Fabjančič

Imena ljubljanskih ulic, trgov in cest

(Dalje)

L. 1876. se je odpravil stari način »aritmetičnega numeriranja«. Dotlej so mesto in predmestja veljala kot celote in so se hiše numerirale s tekočimi številkami. V mestu samem je imel št. 1 rotovž, najvišjo hišno številko, 316¹, pa hiša Antona Kolnika v Hrenovih ulicah. V poljanskem predmestju, ki se je kot vsa predmestja numeriralo seveda posebej, je bila l. 1876. najvišja hišna številka 108, v šentpeterskem 166, v kapucinskem 94, v karlovškem 33, v kra-

kovskem 76, v Gradišču 77, v Trnovem 88, v Kurji vasi 47, na karolinski zemlji pa 80. Skupaj 1085 hišnih števil.

Po »Winklerjevem« sistemu, ki je bil v Ljubljani uveden l. 1876. in je še danes v veljavi, pa se beležijo številke sleherne ulice, trga ali ceste posebej, kot zaključena celota. Ta novotarija ni prodrla brez odpora. Precej časa in truda je bilo treba, da so mestne očete pridobili zanjo. Prvi je sprožil to misel sam »iznajditelj« novega sistema, tovarnar Mihael Winkler z Dumaia, ki se je s pismom z dne 31. oktobra 1873 ponudil magistratu, da izvede novo nume-

¹ L. 1770 je bila najvišja hišna številka v mestu 358, l. 1822 pa samo 314, isto l. 1840.

riranje v Ljubljani po istih načelih, kot je to že l. 1862. izvršil na Dunaju. Magistrat mu na to ponudbo sploh ni odgovoril. Na nedostatke v hišnih numeracijah je opozarjal županstvo tudi šentjakobski župnik Gustav Köstl, ki je ugotovil, da je v Kurji vasi, za botaničnim vrtom, pod Golovcem in v Pasji ulici več hiš brez številke, kar mu prizadeva sitnosti pri vpisovanju novorojenih in umrlih.

Magistrat je sicer uvidel, da se mora napraviti red, toda odklanjal je Winklerjev sistem. Župan dr. Rosmann ga je v pismu stavbnemu odseku občinskega sveta z dne 28. januarja 1874 obelježil, da je »nesprejemljiv in tudi ne lahko izvedljiv«. To pa zato, ker imajo ljubljanske ulice »nepravilno smer« in »se često stika po več nego dvojice ulic na eni točki, vsled česar nastane navadno majhen, popolnoma nepravilen trg, ki je preneznaten, da bi nosil posebno ime in bi se v njem samostojno numerirale hiše«. Ovira je tudi »velika množina majhnih, prečnih ulic, v katerih je le malo hiš, vsled česar bi bila posebna numeracija težko izpeljiva in tudi nepraktična«. Župan sploh ni verjel, da bi politična, sodnijska in davčna oblastva dovolila uvedbo Winklerjevega sistema. Iz vseh teh razlogov je smatral za Ljubljano samo numeriranje po celih okrajih »kot razmeram primerno in umestno«. Predlagal je delitev celega mestnega ozemlja v 11 okrajev.

Združeni stavbni in policijski odsek pod Laschanovim načelstvom je sklenil vprašati za svet mesto Gradec. Graški župan je odgovoril 10. marca 1874 z obširnimi dopisom, v katerem je izjavil, da se je tam Winklerjev sistem, ki je vpeljan tudi na Dunaju, v Lincu in Brnu, izbornno obnesel. Ljubljanski magistrat pa ni bil še prav prepričan. Načelnik stavbnega urada inž. Adolf Wagner je v svojem elaboratu z dne 9. maja 1874 docela zastopal županovo konservativno stališče. Predlagal je le, naj se pri vходу in izhodu iz vsake ulice nabijejo table, »na katerih naj se zaznamuje ime ulice v nemškem in slovenskem jeziku in številka okraja«.

Winkler pa se nikakor ni dal oplašiti. Neumorno je bombardiral županstvo s svojimi ponudbami in poudarjal, da so njegov sistem sprejela že »vsa deželna stolna mesta«. Končno je pod novim županom Laschanom dosegel smoter. Mestni magistrat je stopil leta

1876. z njim v pogajanja. Stavbni urad ter stavbni in policijski odsek občinskega sveta sta izdelala elaborat, v katerem se uvaža Winklerjev sistem, se mesto popolnoma na novo razdeli na okraje in se seveda za vsa neimenovana cestišča predlagajo imena, a mnoga prejšnja preimenujejo.

Pri odsekovih posvetovanih sta v odlični meri sodelovala zgodovinar, finančni svetnik Avgust Dimitz ter slovenski književnik, tedanji skriptor študijske knjižnice France Levstik. Poročevalec na sejah občinskega sveta z dne 20. in 22. junija 1876, na katerih je bil sprejet novi sistem numeriranja hiš in imenovanja ulic, je bil občinski svetnik dr. Keesbacher. Iz njegovega (seveda nemškega) poročila naj navedem par zanimivosti.

Dr. Keesbacher navaja kot »curiosum, da je v Ljubljani čez dvajset ulic brez vsakega imena«. Med drugimi hišami starega sistema omenja velikansko zmešnjavo v numeraciji hiš. V Hrenovi ulici n. pr. je stala med hišama št. 79 in 80 hiša s številko 316. Hišno številko 97 ste morali iskati ob Gruberjevem kanalu, 98 pri kaznilnici, 99 na Sejmskem (sedanjem Krekovem) trgu, 100 ob Ljubljanci v začetku Poljan, 101 pa zopet ob Gruberjevem kanalu. Pri reviziji uličnih imen se je ravnal odsek po teh-le načelih: vsaka ulica, tudi če je v njej ena sama hiša, dobí svoje posebno ime. Ostati je v glavnem pri že obstoječih domačih nazivih. Nova imena so samo tam dopustna, kjer jih dotlej sploh ni bilo ali pa se niso lepo glasila. n. pr. »Blatna vasa«, »Pasja ulica« itd., kjer se ponavlja eno in isto ime, n. pr. pri obeh Tržaških cestah,² in končno tedaj, če se hoče ovekovečiti kak važen zgodovinski dogodek ali kak slaven mož.

Po ugotovitvi teh načel predlaga dr. Keesbacher najprej nazive za obe obrežji Ljubljani, »ki nimata v velikem delu prav nikakega imena.« n. pr. »del obale od »toplice« (Marienbad na Prulah) do Hradeckega (t. i. čevlarskega mostu) le brez označbe, pravijo ji »na starem trgu«, »Zahjak« in »za vodo«. Proga od čevlarskega do Francovega (t. i. špitalskega) mostu se zove »za zidom«, od tod do mesarskega mostu »šolski drevored«, dalje pa preneha sleherni naziv. »Na levem bregu Ljublja-

² »Tržaška« se je prej imenovala današnja Rimska, pa tudi današnja Bleiweisova cesta.

nice naletimo na ime še-le na Bregu (am Raan), od tu pa se izgubi do Marijinega trga. Obala od Francovega mostu, recte od Mayrove hiše pa do šent-petrške vojašnice nima imena, reče se »za vodo« in se mora pristaviti ime predmestja, n. pr. »auf der Vorstadt am Wasser«.

Dr. Keesbacher je predlagal za obe obrežji Ljubljanice naslednja imena:

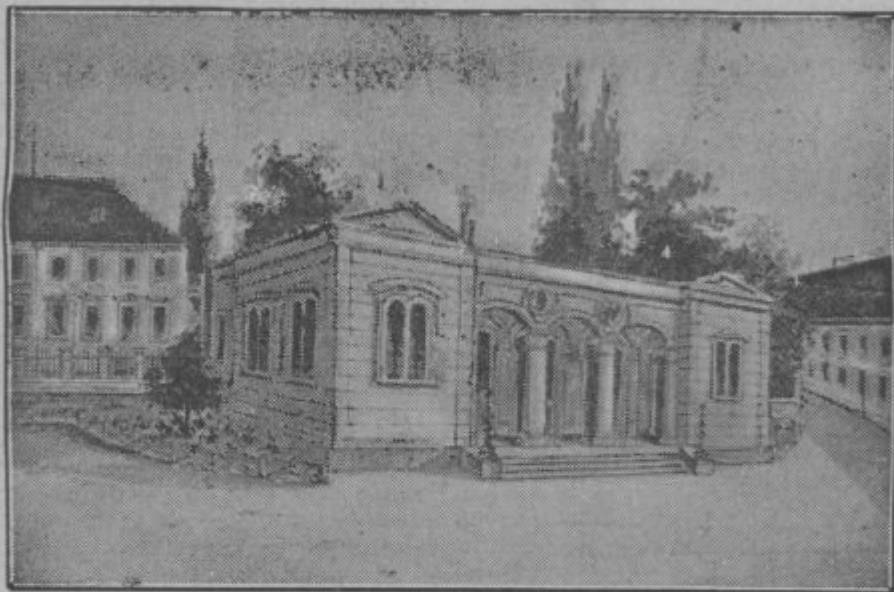
naj ohrani to ime do konca vojašnice.

B. Na desnem bregu Ljubljanice:

Od »toplic« do šentjakobskega mostu: »Prula-Quai« (zraven piše Brühl-Quai), slov. »Prulsko nabréžje«.

Od tod do Hradeckega mostu: »Sv. Jakoba nabréžje«.

Od tu do Francovega mostu: »Franzens-Quai«, slov. »Cesarja Franca nabréžje«.

VELIKA STRAŽNICA NARODNE GARDE na Kongresnem trgu pred starim deželnim dvorcem. Stražnico so podrli okrog l. 1857.

A. na levem bregu:

Od Jelovškove opekarne do mostu čez Gradaščico: »Trnovski pristan«¹ (Tyrnauer Lände).

Od tod do šentjakobskega mostu: »Krakovsko nabréžje«.

Dalje naj se ohrani zgodovinsko ime »am Raan« (Na bregu)².

Od Hradeckega mostu do gledališča (poznejše Filharmonije): »Burg-Quai« (»Dvorno nabréžje«).

Od frančiškanskega do mesarskega mostu: »Sv. Petra nabréžje«.

Od tod do »kasarnskega« (t. j. šent-petrskega) mostu pa »Kasern-Quai«³, ki

¹ Slovenski prevod je Levstikov.

² Ta stavek je prečrtan in piše nad vrsto: »gradbena in policijska sekcija predlaga ime »Prešern-Quai«. Tudi Levstik ima v prvotnem elaboratu »Prešernovo nabréžje«.

³ V Levstikovem seznamu ni tega imena.

Dalje do mesarskega mostu: »Dom-Quai«⁴. (»Naziv »šolski drevored« naj se opusti!« pripominja dr. Keesbacher.)

Od mesarskega do kasarnskega mostu: »Poljansko nabréžje«.

»Od tod do prisilne delavnice radi tamošnjega žitnega trga pa »Getreide-Quai«. Ta pasus je črtan in se predlaga: »že sedaj veljavna označba »am neuen Damm« (slov. »Novi nasip«).

»Kar pa se tiče zgodovinskih obeležij za mestno cestno nomenklaturu,« nadaljuje poročilo, »smatra združena stavbna in policijska sekcija sledeča imena kot primerna in vredna, da se ovekovečijo:

Iz vrste naše vladajoče hiše: Cesarica Marija Terezija in cesar Jožef . . .

⁴ Isto.

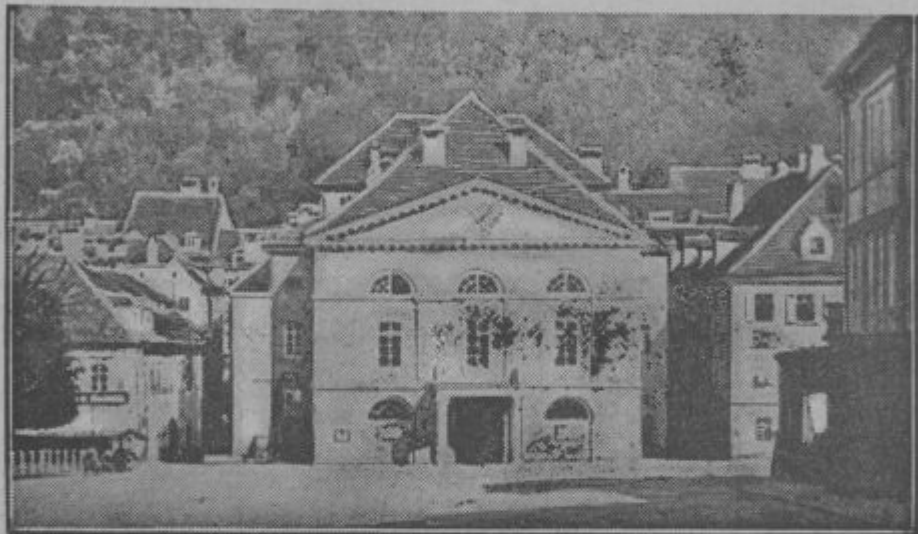
Izmed vojaških imen v spomin na turške vojne: general Lavdon in (v drugi vrsti) Lenkovič.

Izmed kranjskih reformatorjev: Primož Trubar, Dalmatin (Bohorič).

Od učenjakov (!): grof Anton Auersperg, Prešern, Vodnik, Valvazor, Vega, Cozj in v Ljubljani umrli izumitelji ladijskega vijaka Resl.

Dalje naj pride nekdanja rimska doba Ljubljane do primerne zabeležebe.

(Kundschaftsplatz, sedaj Jurčičev trg) ni prekrstil v Resljevo, marveč v Prešernov trg. Slednje ime je ostalo do l. 1890., ko so Slonove ulice preimenovali v Prešernove. (Sploh so Prešerna temeljito premikali, kakor da ne vedo, kam ž njim. Odsek je prvotno predlagal zanj prekrstitev Brega v Prešernovo nabrežje. Ta misel je padla v vodo. Tudi ni uspel načrt, da bi se Marijin trg preimenoval v Prešernov.) V

STARO STANOVSKO GLEDIŠČE, ki se je po njem nekda imenovala današnja Wolfova ulica s spodnjim delom Kongresnega trga.

Končno se predlagata še »dva krajevno spomina vredna moža: župan Ambrož in Šelenburg — ustanovnik.«

Nato se navajajo po vrsti vsi novi ulični nazivi. Pri podrobni debati je marsikateri odsekov predlog propadel, tako n. pr. »Lavdonova cesta«, pod katerim imenom naj bi se združila Florijanska ulica, Zvonarska⁷ in Karlovska cesta. Sprejeti sta bili današnji imeni Sv. Florijana ulica in Karlovska cesta. Odklonjen je bil predlog, da bi se Sv. Jakoba trg prekrstil v Valvazorjev trg, in sicer najbrž vsled odpora slovenskih katoliških krogov. Valvazorju so odstopili prejšnji Šolski (sedanji Vodnikov) trg. Istotako se Obrtniški trg

podrobni debati ni bil nadalje sprejet za spodnji konec Resljeve ceste — od šentpeterske ceste do mesarskega mostu — naziv Ambrožev trg. Prvi ljubljanski slovenski župan Ambrož, ki je bil izvoljen l. 1861. in je poleg nemškega vpeljal tudi slovensko uradovanje, je tako ostal prezrt do Hribarjevega županovanja, ko se je prejšnji Žitni in Poljanski trg prekrstil v današnji Ambrožev trg. Dalje je bil zavržen odsekov predlog, da bi se Marijin trg preimenoval v Šelenburgov. Le-ta je dobil prejšnjo Poštno ulico (imenovano tudi Klosterfrauengasse), ki mu je ostala do danes. Stara »Barmherzigerstrasse« (sedanja Dalmatinova ulica) je dobila slovensko ime Dolge ulice, ne pa tudi nemško »Lange Gasse«, kot je želel dr. Keesbacher. Za Dalmatina se je predlagala današnja Beethovnova ulica. Toda slednji, ki mu je bila prvotno pridr-

⁷ Ta »Glockengiesserstrasse« je bila začetek današnje Karlovske ceste, ne pa morda današnja Zvonarska ulica, ki so jo svojčas zvali »Hundsgasse« ali pa jo beležili pod širši pojem »Za preiskovalnico« (Hinter dem Inquisitionshause).

žana sedanja Knafljeva ulica, je izpodrinil velikega protestantskega pisca, ki je ostal brez ulice do konca stoletja.

Poleg teh je beležiti še več manjših izprememb prvotnega predloga, ki pa so večinoma brez bistvenega pomena. V naslednjem naj podam seznam vseh ulic, kakor so bile imenovane l. 1876. in kot so tiskane v nemško-slovenskem »Zapisniku hiš deželnega glavnega mesta ljubljanskega« iz l. 1877. Navajal pa bom samo slovenska imena in sicer doslovno po končni Levstikovi redakciji.

A. Stara ulična imena, ki se niso preimenovala in se še danes rabijo⁸:

Brég, Cerkvéne ulice, Čevljárske ulice, Dvorni trg, Dunajska cesta, Frančiškánske ulice, Gospodske ulice, Hrérove ulice, Ključavničárske ulice⁹, Kolézijske ulice (prej K. cesta), Kolodvorske ulice (še stareje: Blatna vas), Kongrésni trg, Krákovske ulice (prej: Krákovske velike ulice), Krákovski násip, Krojáške ulice, Lingarjeve ulice, Marijin trg. Cesta v mestni log, v Rébri, Rožne ulice, Cesta na Rožnik, Salendrove ulice, Sotéska (nem. Einödgasse), Stari trg, Strelíške ulice (te obsegajo tudi del prejšnjega »Za strelíščem«), Sv. Florijána ulice (pod te je l. 1876. pripadel tudi konec prejšnjega Starega trga od redute do šentjakobskega župnišča), Sv. Jakoba trg, Sv. Petra cesta (ta se je pred l. 1876. imenovala »Sallocher Hauptstrasse«, slovenski pa se navaja v citiranem »Zapisniku hiš« Šentpetrška cesta kot staro ime), Pred škofijo, Študentovske ulice, Pod tránčo, Trnovske ulice, Tržaška cesta (ta je do leta 1876. obsegala tudi sedanjo Rimsko cesto in pod Hribarjem krščeno Bleiweisovo cesto). Vrtné ulice, Žabjak, Židovska steza, Židovske¹⁰ ulice.

B. Stara imena, ki so se leta 1876. opustila:

Gornje poljanske ulice (večji kompleks, ki je dobil nazive: Poljanska cesta, del. Bárvarska steza, Kapítelske ulice, Poljánski násip, Suknárske ulice, Žitni trg), Novi trg (se je prekrstil v Turjaški trg), Seimski trg (se je preimenoval v Cesarja Jožefa trg, danes Krekov trg), Pred šolami (v Valvazorjev, danes Vodnikov trg), Vodne ulice (v Vodnikove ulice, danes Kopitarjeve), Cojzov »graben« (v Cojzovo cesto), Obrtnijski trg (v Preširnov, danes Jurčičev trg), Nemške ulice (od l. 1876. dalje Križevniške¹¹), Nemški trg (v Križevniški trg, danes Valvazorjev), Za zidom (v Francovo nabrežje, danes Cankarjevo n.), Cesta na grad (v Ulico na grad), Ob Gradáščici (v Gradáške ulice), Gornje Gradíšče (v Gradíšče), Za gradom (v Oruberjevo cesto), Dolnje Gradíšče (deloma v Híšerjeve ulice, del. v Végove ulice¹²), Zvonárske ulice (se premestile s Karlovške ceste v Pasje ul.), Pri Glavanovi opekarnici, del. Trnovskega násipá in Trnovskih ulic (v Koníušne ulice, sed. Švabičovo ul., ter Pred koníušnico), Nad strelíščem (v Lončársko stezo), Celovška cesta (v Marije Terezije cesto), Vélški trg (v Mestni trg), Pri toplíkah (v »Pred prulami«), Ribji trg (se je z okolico združil v Ribje ulice), Za škofíjo (se prekrstilo v Semeníške ulice), Za strelíščem (v Strelíške ulice in Strmí pot), Poštne ulice (v Šelenburgove ul.), Za preískovalnico (deloma v Žabjak, del. v Zvonárske ulice), Dolnje poljanske ulice (del. v Poljansko cesto, del. v Živinozdravske ulice).

(Dalje prihodnjič)

¹¹ »Zapisnik« navaja to ime kot staro, toda nemško se je ulica imenovala »Deutsche Gasse«. Ista opomba velja za Nemški trg.

¹² Levstik je zapisal prvotno »Véhovčeve ulice«.

⁸ Manjših, zgolj slovničnih ali pravopisnih izprememb ne upoštevam.

⁹ V prvotnem predlogu se je glasilo nemško »Schlossergässchen«, kar je Levstik poslovenil s »Ključavničárske ulíčice (Ključavničárska stáčna)«. Izraz »stáčna« je v opombi sploh priporočal kot boljši nego »das übelklingende „ulíčice“«. Tako beremo v njegovem prvotnem prevodu n. pr.: »Nunske ulíčice (Nunska stáčna)«, »Plotne ulíčice (Plotna stáčna)«, »Ulíčice v Réber (Stáčna v Réber)«, »Bárvarske ulíčice (Bárvarska stáčna)« itd. Večina teh »Gässchen« se je končno itak skrajšala v »Gasse«, kar je Levstik prevel seveda z »ulice«, ali pa v »Steige«, kar je vedno prevajal s »stezo«.

¹⁰ Levstik je prvotno rabil obliko »Judovske«.

Vljuden avtomat

Združena tobačna skladišča (United Cigar Stores) so postavila v svojih magazinih v Broadwayju nov samogib, ki deluje v zvezi s fonografsko napravo. Ko si vrgeš v stroj tri ali štiri »nikle« (beliče po pet centov), kakršnih smotk si pač želiš, nato potisneš majhen vzvod — in prikaže se zavojček papirskih ali cigar s škatlico vžigalic vred. Hkrati pa slišiš razločno besedi: Thank you (hvala vam), ki jih izreče fonograf.

O ubežnikih, malih vagabundih in malem pesniku

Po E. E. Kischu

II.

Zaviti in zamotani, da bi kljubovali nočem v ledu, snegu in vetru, ušivi in polni bolh, kakor ne more drugače biti, ko pa pozdravljajo z dobrodošlico vsako pobrano krpo kot oblačilo, zamazani in sajasti, kakršni pač so, če več mesecev nočujejo v izranžiranih kotlih, na kupih opeke ter v notranjosti stebrov za lepáke, z razparano malho in razbito jedilno posodo v rokah, taki prihajajo mali vagabundi, v spremstvu policaja, socialnega inspektorja, pasanta, ali pa iz lastnega nagiba v kolektor. Nič jih ne izprašujejo in malo minut kasneje se izpremenijo te bedne postave v otroke, divjajo nagi po kopanici, skačejo v banje ter puhajo pod prhami. Kopalni mojster iste starosti jih drgne z milom in ščetko. Ko so suhi, jim poreže brivec kodre »na balin«. Beraška malha in beraška posoda sta med tem šli skozi desinfektor in od tam v skladišče.

Vsak dobi čisto perilo in črno, visoko zapeto obleko. Tako preoblečenega vprašajo po imenu, starosti, poreklu, doživljajih in pritožbah, ali zna pisati in čitati, kaj bi hotel postati in kaj je uganjal doslej. Mnogi so bolni na očeh, imajo garje, kožne izpuščaje, rane, ki so si jih pridobili pri pretepu ali morda pri vlomu, dva do tri odstotke je jetičnih, en odstotek pa luetičnih. Zdravi pridejo v eno izmed velikih spalnic, kjer stoji po petdeset posteli. Vsako moskovsko zbirališče more sprejeti skoro šest sto otrok. L. 1921., ko je divjal ob bregovih Volge glad, se je zateklo toliko sirot v zaščito belih zidov, da je bilo treba v enem domu spraviti pod streho do dvatisoč otrok. Prostora je bilo dovolj. Eden izmed kolektorjev je nameščen v kompleksu, ki je doživel tipično usodo carističnih poslonj: najprej vojašnica, potem zatočišče za vdove državnih nameščencev, ki so jih postavili na početku vojne na cesto. Velikanski prostori so bili potrebni kot lazareti. Ranjenci in bolniki so popravili zidovje, da so mogli bivati v poslonju. Po revoluciji je bilo določeno za otroke. Delavci iz okraja so ga čistili, belili in tudi uredili — v večernih urah,

prostovoljno, brezplačno: delo za skupnost.

Osem do šestnajst let imajo dečki, ki se sprejemajo tukaj, in osem šol je tu. Nekateri izmed otrok poznajo zemljepis Rusije od Jekaterinoslava do Odese, mehaniko vratnih ključavnic, blagoznanstvo železniških tovorov, računske načine skrivačev ter prirodo opis vseh užitnih živali in rastlin, ne poznajo pa abecede niti poštevanke niti poštenega prijava z roko. Drugi so bili sicer deležni vzgoje, toda umrli so jim starši v dobi intervencije in državljanske vojne. Zopet drugi, komaj dvanajst let stari, so se naučili obrti svojega očeta, kateremu so morali pomagati od rane mladosti ter so čevljarji, pletarji košev, krojači ali mizarji. Napravili so le premor in se morejo, ako se posreči vzgojno delo, kmalu zopet posvetiti staremu delu. Marsikdo razume več jezikov (turkestanski, poljski, tatarski). Eden govori tudi nemški: »Komm rin!« (Dialektična oblika za »herein«. — »Pridi notri!«). — »Tako, in kaj znaš še?« Tedaj zavihiti pest in zakliče: »Verfluchter Kerl!« (»Prokleti capin!«) To ni psovka nego druga polovica njegovega nemškega znanja. Več se ni naučil ko je beračil v republiki ob Volgi: prijazen »Komm rin!« ali pa srdit »Verfluchter Kerl!«

Z ostalimi moramo govoriti ruski, ako hočemo izvedeti, kaj vedo o Rusiji. Pokažemo Ljeningovo sliko in vprašamo, kdo je to. »Ljening je bil voditelj delavcev in kmetov ter jih je osvobodil, da imajo kaj jesti ter se morejo učiti čitati in pisati.« »Tako — in kdo je gospa ob steni?« — »To je Roza Luxemburg, ki je v Nemčiji hotela storiti isto kakor Ljening, toda car jo je tam ustrelil.« — »In Liebknecht?« — »To je bil mož Roze Luxemburg in tudi dober človek.« — »In kdo je oni mož tam z veliko brado?« — »To je Karl Marx. Ljeningov učitelj.« — »Ali ste slišali kaj o Kristusu?« — »Sveda. Kmetje verujejo, da je Bog, toda Boga ni.«

Trije klavirji in en pianino so v hiši. Na vsakem razbija samouk. Večina

dečkov leži v klubski sobi na trebuhu nad mizami in igra »damo«. Sestna, stletnik in komaj osemletnik igrata partijo šaha. Mali bo svojega nasprotnika v štirih do petih potezih matiral. Ob stenah visijo velikanski pisano poslikani in kaligrafirani kartoni: stenski časniki. Izhajajo mesečno ter se bavijo z aktualnimi zadevami doma, satirično in resno, a jako naivno. (Stenski časniki so v Rusiji sploh v vsakem obratu, v vsakem domu in v vsakem skladišču. Zasuta bivša umetnost, »afiširanih žurnalov« (Journaux d'affiche) iz velike francoske revolucije nastaja na novo. V največji dvorani je oder, na katerem igrajo gojenci vsak teden po eno igro. V ponedeljek se vprizori Čajkovskega opera »Stenka Razin« — brez Čajkovskega muzike; besedilo se govori in orkester za balalajko predvaja v odmorih »internacionalo«, marseljezo in nekoliko narodnih pesmi. Godbeniki so ravno pri poskušnji, toda pretrgajo jo, ker prihaja gost, in igrajo, nemškemu gostu na čast, »Mädel ruck, ruck, ruck an meine grüne Seite« («Dekle, sedi, sedi, sedi mi ob srčno stran»). Njihova godala so okorno sestavljena iz nezoblanih desk. Učitelj, godbenik po poklicu, popravlja, kar skoro ni potrebno, kajti dečki so z neverjetno muzikalnostjo pri stvari, in celo dva člana orkestra, ki ne moreta sodelovati, ker ni dovolj godal, sedita nad vse resna na svojih prostorih in prebirata s prsti strune, ki jih ni, na balalajki, ki je tudi ni.

V risalnici slikajo dečki. Učitelj jih poučuje v rokovanju s čopičem, papirno paletto ali paletnih barvah ter v modeliranju iz gline. Majhni otroci se bavijo z igrami za zlaganje ter s slikanicami. Ključavničarska delavnica, električen obrat, je že prazen, štiriurni delovni čas je potekel, toda v mizarni še dela nekoliko otrok. Dobili so dovoljenje za to, ker hočejo kakor hitro mogoče zgotoviti svoje sanke. Mudi se jim — jutri ali pojutrišnjem zapusti o kolektor.

Dva meseca največ traja bivanje v kolektorju. V tem času se je moralo izkazati, v katerega izmed štiristo zavodov za mladoletne sodi otrok: v delavsko komune, ki vzdržujejo samostojno poljedelski ali industrijski obrat, v zavode za psihopatike ali bolnike, v otroška mesta, v razne delovne šole ali

v otroški dom. V vsakem teh otroških domov vlada disciplina, ki jo izvajajo izvoljeni otroški sovjeti in ki je tako stroga, da se morajo včasih zavzeti pedagogi na korist kaznovancev. Majhen arestant sedi že osem dni v času obeda ali večerje sam v spalnici; tovariši mu prinašajo jela, ne da bi ž njim govorili. Če ga vprašaš, kaj je zagrešil, tedaj zajoka češ, da ni začel pretepa. Ko bo prihodnjič sodnik, jim bo že pokazal in jim naložil še daljšo kazen. Četvorica menažne komisije, ki skupno še ne šteje štirideset let, sestavlja na osnovi seznama osemdesetih jedi jedilni list za ves teden.

Jako važen se zdi redakcijski odbor stenskega časnika, zlasti eden izmed njegovih članov, ki je bil že drugič izvoljen za opravilno dobo treh mesecev.

Ta dvanajstletni tovariš priroveduje, kako težko je bilo urediti slavnostno številko za stoletnico dekabristovske vstaje in vendar prinesiti tudi šale ter karikature, ne da bi bil moten svečanostni značaj številke.

Pijonirski klub tvori elita zavoda. Člani ne pripuste nobenega nevredneža v svojo sredo. Baš sedijo kakor starci na svojih posvetovalnih stolcih, predsednik ima zvonec pred seboj, neki komsomolec (član komunistične mladinske organizacije) daje le tuintam stvarna pojasnila. Rdeča zastava z dvema bobnoma in dvema trobentama ob strani stoji v kotu in nosi napis »Pijonirski klub dečjega doma A. I. Herzenovega«. Zraven razsvetljene jaslvice, predstavljajoče boj na Larikadah. Gosto oblepljeno z risami je vse zidovje, motivi iz domskega življenja, slike tovarn in kmetij, ki so načrčkane strašno blizu skupaj tako da more pasti krava v tovarniški dimnik ali v kmečko hišo. Ta sujet, združitev industrijskega proletariata in kmetištva, tako zvana »Smička«, je porabljen često. Komunistična znaka kladivo in sro si podajata pisane roke. Kar stranka propagira, je prodnet vseh risb. Celo traktorji se vidijo idealizirano zlati, iz njihovih delov vro kruh, denar in sadeži elektrifikacija in njeni dobrodelni učinki so vrženi z larkimi tintami na papir. Ne le v Leningovem kotu (dvajsetkrat je Leninova slika na steni), ampak povsod, kjer vise slike ki prikazujejo n. pr. policaja ali pa deheluha, ki ob rečnem obrežju v družbi

žene in otrok ribari s trnkom, tam imata policaj in ribič Ljeningove poteze...

Straže ni pred domom in vrata so čez dan odprta. Vsekakor opravlja en deček službo »švicarja«. Vsak dan drug, in nikomur ne sme dovoliti iz-

hoda ali vstopa, kdor nima dovoljenja dečjega sovjeta. Samovoljna odstranitev iz komune se smatra za dezertacijo. Kdor jo je zagrešil, je brezčasten ter je raztrgal vezi med seboj in svojimi zločinskimi sodobniki brez strehe, ki so zločin zapustili ter našli zavetje.

Francesco Robba v Ljubljani

K današnji prilogi po fotografiji Frana Krašovca

Kakor blesteč vodomet se je pred ljubljanskim magistratom pognal v vis vitek, visok obelisk in kakor bi se z vso silo nazaj v kotanjo najplemenitejših linij padajoča voda odbijala, vrela in valovala, se nad površino vođe v kotanji nemirno razvija skupina treh tritonov, ki vlivajo iz vrčev v blesketajočih se tankih curkih kristalne studence iz težkih vaz nizdol napoja željnim, delfini pod njimi pa brizgajo noč in dan srebrno pozvanjajoče trakove proti močno profiliranemu robu bazena.

S ponosom se je mojster Francesco Robba lahko podpisoval »scultore e architetto«, ker je za to svoje delo, ki je največja plastična umetnina pod milim nebom vse naše domovine, našel tudi najugodnejše in najprimernejše mesto pred mirnimi fasadami rotovža in nekdanjega hotela »Pri divjem možu«. Prostor je pa prišel do popolne veljave šele takrat, ko so po potresu staro ozko Špitalsko ulico razširili v Stritarjevo. Od katerekoli strani opazujete monumentalni vodniak z njegovo nepopisno elegantno in lahko vzdigajočo se arhitekturo, povsod ima čudovito lepo razčlenjeno sifhueto in učinkovito slikovito ozadje. Žarišče vseh močnejših linij in težišč vse okolice je obelisk.

Zgodovina vodnjakovega postavka ni vesela, saj je Robba izgubil pri delu vse svoje premoženje, da je razočaran zapustil svojo drugo domovino Ljubljano in se preselil v Zagreb, kjer je leta 1757. tudi umrl.

Umetnik je prišel iz Benečije, kjer je bil rojen okrog 1698. l., še zelo mlad v Ljubljano in je vstopil v delavnico slavnega kiparja Slovenca Misleja in se l. 1722. poročil z njegovo hčerko Terezijo. Po tastovi smrti l. 1727. je prevzel njegovo hišo na Šentjakobskem trgu in naročila ter postal kot hišni posestnik tudi ljubljanski meščan.

Z družino Robba ni imel sreče. Prva žena mu je umrla stara šele 30 let in poročil se je vdrugič, a tudi večina otrok, ki jih je imel z obema ženama 12, mu je pomrla v zgodnji mladosti, kakor poročajo matice stolne cerkve.

Tudi z gospodarstvom in naročili je imel skoraj neprestane neprilike, da se je moral vedno tožariti, dokler mu pravde niso zagrenile življenja, da je zapustil Ljubljano, mesto svojega tako bogatega udejstvovanja, da nismo imeli niti pred njim niti za njim do današnjih dni kiparja, ki bi bil okrasil naše mesto s tako množino del tako velike umetniške vrednosti. Sploh pomeni njegova doba ter nekaj desetletij prej in pozneje, ko so pri nas delovali tudi Qualio, domačin Ilovšek in drugi naši znameniti slikarji, višek umetnostnega delovanja v Sloveniji in lahko trdimo, da je bila Ljubljana pred 200 leti prav pomemben umetniški center.

Poglejmo samo glavne stavbe, ki so jih postavili tedaj. L. 1700. sta bili posvečeni diskalceatska — po potresu podrta cerkev na Dunajski cesti — in avguštinska, sedanja frančiškanska cerkev, l. 1706. je bila dozidana stolnica, 1715. križanska cerkev, 1717. semenišče in mestna hiša, 1726. uršulinska in 1730. sv. Petra cerkev, prenavljali so pa tudi jezuitsko cerkev sv. Jakoba l. dr.

Impozantni portal semenišča je izklesal Mislej, pri znamenju sv. Trojice, ki sedaj stoji na Kongresnem trgu, mu je pa najbrže že pomagal Robba in napravil skupino sv. Trojice. V cerkev sv. Florijana so pred 50. leti prenesli od črnuškega mosta njegovega izrazitega sv. Janeza Nepomučana, grbi iz kapelice, kjer je od l. 1727. varoval most sv. Janez, so pa vzdani v Narodnem muzeju. Pri sv. Jakobu je izklesal figure za oltarje sv. Angela vahuha, sv. Ane in sv. Janeza Nepomu-

čana. Tudi njegovo najznamenitejše delo, namreč prekrasni tabernakelj, je na velikem oltarju pri sv. Jakobu. Ob prihodu cesarja Karla VI. v Ljubljano* pred 200 leti je za slavalok izdelal cesarjev portret, ki je sedaj na stopnišču v I. nadstropju mestne hiše. Istega leta 1728. je Robba podpisal pogodbo, da za 6000 goldinarjev postavi veliki oltar pri avguštinčih v sedanji frančiškanski cerkvi. Delo je dovršil l. 1736., pravda zaradi oltarja je bila pa šele l. 1743. končana Robbu na korist. Polnih 15 let je delal veliki oltar pri uršulinkah, ki je bil postavljen l. 1744. po naročilu ustanovnice samostana Ane Katarine pl. Schellenburg. Robba se je pogodil za 6000 goldinarjev, vendar je pa oltar z materijalom, prevozom in delavci stal ogromno svoto 11.136 gl. 39 kr. V stolnici je vedno zaposleni kipar postavil dve lepi oltarni mizi za oltar sv. Rešnjega Telesa in dva krasna angela na njem ter menzo Dizmovega oltarja.

Pred novim magistratom je stal še skromen, star vodnjak**, ki je dobival vodo iz vodovoda skozi Špitalska vrata. Da postavi novi okolici primeren vodnjak, so mestni očetje l. 1743. sklenili z njim pogodbo, ki je bila za umetnika usodna.

Robba se je za 2400 gl. zavezal postaviti 35 čevljev visok in 18 čevljev širok vodnjak s tremi po 5 čevljev visokimi figurami naravne velikosti z emblemi in delfini iz genovskega marmorja. 20 čevljev visok obelisk iz rdečkastega domačega marmorja in kotanjo iz navadnega marmorja. Prav tako je moral Robba postaviti stopnice in vogalne kamne, plačati zidarje, delavce, apno, železo, svinec, odre in vrvi ter postaviti in napeljati tudi vodovodne cevi. Za nagrado so mu še obljubili, da dobi mesto v svetu 24 zunanjih občinskih svetovalcev.

Vodnjak bi bil moral biti gotov v dveh letih, pa ga je dogotovil šele čez 9 let l. 1751.

Ladja z marmorjem za vodnjak se je potopila pri Trstu, a magistrat je bil z Robbo usmiljen in je naročil drugi marmor na svoje stroške in tudi drugače so mestni očetje pokazali dosti razumevanja za umetnika, ko je dokazal, da ima pri vodnjaku veliko izgubo

in se je moral celo zadolžiti ter vseh 9 let delati zastoj, ker so se tako podražili material in delavci.

Zlasti je mnogo stal tudi prevoz kamnenja iz Trsta. Dva kosa marmorja sta tehtala po 60, dva pa po 50 centov, za vožnjo so pa vozniki zahtevali po 1 gl. 8 kr. od stota, pa so jih občinski očetje prisilili, da so vozili po 40 kr. stot, s pretnjo, da jim drugače vzamejo pravico do obrti.

Po poravnavi med Robbo in magistratom l. 1752., kjer sta med strankama posredovala kot razsodnika za Robbo Franc Karel grof Hohenwart in Franc Anton pl. Steinberg, za občino pa Karel Valvasor in Anton Janez Taufreier, torej sami prijatelji umetnosti, je vodnjak stal 6674 gl. 20 kr. ter nekaj peska, apna, železa i. dr.

Robba je po poravnavi ogorčen odšel iz Ljubljane v Zagreb, kjer si je tudi zagotovil nad vse častno mesto v zgodovini umetnosti.

ROBBOVA HIŠA,

ki je stala na Šentjakóbskem trgu na koncu vrta sedanjega poštnega ravnateljstva. Hišo je Robba podedoval po svojem tastu ki parju Misleju. Hiša je bila podrta l. 1898.

○ ○ ○

* Glej članek Josipa Mravljaka: Pred dvesto leti na Kranjskem. »Z. i. s.« št. 7, 210. t. I.

** Glej sliko na str. 624 št. 20. našega lista s 16. t. m.

Odkod slaniki in kako jih love

Nepregledne morske planjave niso puste in neplodovite, kakor se nam zde, če občudujemo veličastvo viharjev ali solnčnega vzhoda, temveč s svojimi živimi plodovi prehranjujejo velik del človeštva: neizčrpna žitna polja živih plodov so morske globine, ki ne dajejo človeku mani hrane, kakor kopna zemlja. Tudi te neizmerne shrambe živeža imajo dobre in slabe letine, ki jih lahko primerjamo z menjajočo se plodnostjo polja, samo da so v primeri z njih obširnostjo v morskih globinah mnogo daljša leta, kakor vegetacijske dobe rastlin, ki nas hranijo.

V mislih imamo neprecenljive množine užitnih živali in rib, ki je med njimi najbolj razširjen in najbolj poznan slanik. Ves severni del Atlantskega oceana med Ameriko in Evropo s Severnim in Vzhodnim morjem, pa tudi deli morja na severu Azije, so njegova brezkraina domovina najbrže je pa tudi slanik Tihega oceana, ki ima velik gospodarski pomen za ameriško in japonsko obalo, njegov najbližji sorodnik.

Slaniki se drste jeseni in pozimi na širokem morju in tudi na plitvinah ob obali in ustjih rek, kjer voda ni skoraj nič slana, tako da jih tudi ločimo na slanike širokega morja in pa na obalske.

Škotski slanik pride pred drstitvijo v zgodnjem poletju na škotsko in angleško obal, kjer ga silne množine polove škotski, nizozemski in nemški ribiči. Ti zgodnji slaniki so najboljše blago za solenje.

Jesen se pa slanik pokaže tudi na norveški in švedski obali, kjer ga polove tako mnogo, da ne morejo vseh rib konsumirati živih in jih zato suše ter marinirajo. Ali bi mogli ob pomisli na velike lakote v Rusiji in drugod razumeti delstvo, da morajo v mnogih primorskih kraljih ob bogatih lovih porabiti velike količine rib za — gnojenje.

Slaniki niso povsod enako veliki, ker se pokažejo na različnih zelo oddaljenih krajih v raznih starostih, a največji so pozimi na Norveškem, ki presegajo tudi dolžino 30 cm ter so polni jajc in tako imenovanega mleka.

Slaniki potujejo v miriladnem številu v vlakih ki so po več mli dolgi in široki, blizu pomorske površine, — večkrat v podobi klina, kakor ptice selilke — v silne razdalje po morjih, da najdejo hrano. Preživljajo se z zelo ma-

limi rakl, ličinkami raznih morskih črvov in tudi z malimi mehkužci. Ker jim neprebavljeni mehkužci dajejo slab duh in okus, morajo imeti ribiči slanike zaprte nekaj dni v mrežah, da prebavijo hrano, ker bi bili drugače ne- užitni.

Kdor še sam ni videl množic slanikov, ne more verjeti, da so mogoče take mase. Ker so plitko pod vodno površino, se v mraku svetlika zrak nad njimi, da jih ribiči opazijo že od daleč. Voda je gosta od njih, da so čolni v nevarnosti. Ribiči jih lahko kar z lopatami zajemajo iz morja v čolne in če postavijo veslo v živo maso, obstane veslo po konci. Te žive reke pa spremljajo stotine lačnih sovražnikov in roparjev. Celi oblaki kričečih galebov letajo nad slaniki, okrog njih v vodi pa drve strašne morske pošasti, kiti, morski psi in drugi požeruhi. Roparske ribe naženo vlake slanikov v zalive, kjer jih obkolijo, da se slaniki strnejo gosto skupaj v tako imenovane »slanikove gore«. Riba se tišči ribe, da stoje nepremično navpično, na površino morja pa se dvigajo milijoni zračnih mehurčkov, kakor bi vrelo morje.

Čeprav znese samica 30.000 jajc, vendar slaniki ne spadajo med najplodnejše ribe, ker večino jajčk požro razne morske živali, poleg tega pa slanik tudi ne živi dolgo. Kakor imamo v lesu dreves »letnice«, tako imajo »letnice« slaniki v luskinah in po njih vidimo, da jih je ogromna večina starih le okroglo po pet let, vendar so pa ujeli že tudi 16 let stare ribe.

Kako dolgo že slanike love, se ne da več ugotoviti, pač nam je pa znano, da so se Skandinavci pečali že v XIII. stoletju z lovom, ki so ga Nizozemci razvili tako mogočno, da je nastal izrek, da je Amsterdam zidan na slanikovih kosteh.

Kakor že rečeno, ima tudi morje svoje dobre in slabe letine, in primerilo se je že, da ob kaki obali po več desetletij ni bilo nobenega vlaka slanikov, potem so se pa na srečo prebivalstva ribje množice zopet vrnilo z še večjim bogastvom. Kako važni so slaniki v narodno-gospodarskem oziru za severne obmorske države, naj pričajo številke iz leta 1911. Ob škotskem obrežju so tega leta naložili 1.429.551 ton, na Angleškem 750.000, na Nizozem-

skem 638.587, na Norveškem 623.310 in v Nemčiji 317.356 ton slanikov. V teh številkah pa niso vračunani sveži slaniki, niti posušeni, temveč samo nasoljeni. Če ujamejo v eno mrežo naenkrat 100 ali več 100 sodčkov, je še slab lov, 10.000 sodčkov ni redek lov in znani so celo lovi s po 60.000 ton v vrednosti več 100.000 švedskih kron.

Da pa za take love mreže niso majhne, je umevno samo ob sebi. Rabijo čelo po 280 m dolge in 28 m globoke mreže, ki jih po več združijo v verigo. Za eno mrežo je potrebnih 14 do 18 mož in več čolnov. Z enega lovišča na dru-

go pa prevažajo te velike priprave posebni parniki-vlačilci. Ko ribiči mreže vzdigajo, plaše ribe s kričanjem in mečejo v globočino belo pobarvane deske v podobi ogromnih rib, ki jih slaniki smatrajo za roparice. Iz teh velikih mrež ribiči predenejo ujete ribe v male mreže, da jih lahko sproti sole ali suše v dimu.

Tudi sardele, ki so velikega pomena za naše Primorje, so bližnje sorodnice velikega slanika. Čudno je, da žive samo dve leti in sploh še ni znano, kaj je vzrok, da tako mlade poginejo.

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrletno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi Ljubljana Prešernova ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrletno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — FRANCIJA mesečno 3 franke, ČESKOSLOVASKA mesečno 4 krone, AVSTRIJA mesečno 63 grošev, AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za «Narodno tiskarno d. d.» kot tiskarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Foto Fran Krašovec

Robbov vodnjak v Ljubljani